

Sanatoriebarn

2008 © NORSK TEKNISK MUSEUM

Nasjonalt medisinsk museum

Kjelsåsveien 143

0491 Oslo

ISBN 978-82-90115-39-0

Design: Bison Design

Trykk og repro: Bryne Offset

ABM
-utvikling

Diakonhjemmet
Høgskole

NASJONALT
MEDISINSK
MUSEUM

Forord

“Disse minnene har ligget skjult i en hemmelig skuff i et halvt århundre,” sier en av dem som er portrettert i denne katalogen. Tretten tidligere sanatoriebarn forteller om å ha tuberkulose i 1940-, 50- og 60-åra, om behandlingen i institusjon og om forholdet til de nærmeste, mor, far og søsken.

Sanatoriebarna var hjemmefra fra ett til tre år. “Vi var borte fra verden”, sier en av dem. Beretningene viser at syke institusjonsbarn er en spesielt sårbar gruppe. De viser også hvordan forholdet mellom pasient og pleier er av stor betydning for opplevelsen av behandlingen og institusjonen. Beretningene viser også at sjukdomserfaringer både er individuelle og mellommenneskelige. Sjukdom og behandling produserer et helt sett av ulike kroppslige og intellektuelle, individuelle og sosiale erfaringer – og fortsetter å gjøre det i lang tid etter sjukdommen og institusjonsoppholdet er tilbaketrukket.

Beretningene i denne katalogen har sitt utgangspunkt i utstillingen *Vonde minner* fra Grefsen barnesanasatorium 1951-54. Den ble åpnet ved Nasjonalt medisinsk museum / Norsk Teknisk Museum i oktober 2008. Utstillingen og katalogen er en del av *Prosjekt Hot Spot* ved ABM-utvikling, Statens senter for arkiv,

bibliotek og museum. *Prosjekt Hot Spot* sikter mot å styrke arbeidet med dagsaktuelle spørsmål og problemstillinger innenfor ABM-området, og å gjøre arkivene, bibliotekene og museene til mer synlige arenaer i samfunnsdebatten. Det er et mål for prosjektet å bidra til å løfte fram nye stemmer og åpne tidligere lukkede skuffer og rom, også når innholdet er vanskelig eller kontroversielt og konsekvensene for enkeltpersoner, institusjoner og samfunnet for øvrig ikke er fullt ut overskuelige.

Intervjuene er skrevet av Eva Marie Sund ved Nasjonalt medisinsk museum / Norsk Teknisk Museum og Inga Gullhav og Hilde Thygesen ved Diakonhjemmet Høgskole, Avdeling for sykepleie. Intervjuprosjektet er et samarbeid mellom museet og høgskolen.

OLAV HAMRAN

Nasjonalt medisinsk museum / Norsk Teknisk Museum

INGUNN MOSER

Diakonhjemmet Høgskole, Avdeling for sykepleie

LEIKNY HAGA INDERGAARD

ABM-Utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum

Innhold

Sanatoriebarne – innledning	6
Samme hva vi gjorde, fikk vi straff – Ingunn Bjørklund	16
Vi ventet og ventet, men mor og far kom ikke – Ellen Rolfsen	22
Følelsen av å være alene i verden – Hanne Rolfsen Borg	30
Hva skjedde egentlig? – Erik Hermansen	38
Det var ikke mye å skryte av – Thor Erling Johnsrud	44
Noen må ha visst hva som foregikk – Jon Roger Sumstad	50
Foreldrenes plass er bak glassruten – Kirsten og Magnar Huseby	56
Da jeg først fikk lov til å løpe, sprang jeg som Forrest Gump – Tor Wiik	64
Hugs det som var godt, sa mor alltid – Marit Ørstavik Jetne	72
Jeg var så sjuk at jeg fikk sitronbrus – Per Inge S. Nielsen	78
Brokker av minner – Elisabeth Larsen	82
De som skulle ta vare på meg, forsømte seg gang på gang – Nils Karlsen	88
Oversikt over illustrasjoner, bidragsytere, takk til etc.	95

Søsknene Måseide utenfor Grefsen barnesanatorium, 1953.

Fra venstre: Aud, Randi, Marit og Einar.

Sanatoriebarna

”Tuberkulose var mer tabu enn kreft. Det var en sykdom som angrep de med dårlig råd, de som var fattige og ikke hadde noe særlig status. Derfor fortalte jeg ingen om sykdommen. Jeg tror ikke jeg fortalte det til kona mi en gang. Mange spurte åssen jeg hadde hatt det, men jeg svarte ikke på det. Jeg holdt det for meg selv, for jeg visste at det ikke var mye å skryte av,” forteller Thor Erling Johnsrud som var innlagt på Grefsen barnesanatorium i tre år i begynnelsen av 1960-åra.

Elisabeth Larsen var pasient ved tuberkuloseinstitusjonen Åkeberg barnehjem i Oslo fra desember 1955 til april 1957. Hun legger vekt på noe av det samme. ”Jeg tror ikke at mine foreldre visste hvordan jeg ble smittet. Jeg kom jo fra Kampen, og vi var ordentlige mennesker. Det var de fattige og møkkete som fikk tuberkulose, derfor kom det aldri opp som et samtaleemne. Min mor snakket lite om det, veldig lite, hun gravde det virkelig ned. Det var ikke noe annet å gjøre, pleide hun å legge til.”

Også andre sanatoriebarn og barn som var pasienter på tuberkulosehjemmene har liknende minner. Et vanlig utsagn er: ”Vi snakket aldri om det hjemme heller. Det var et ikke-tema. Far klarte aldri å snakke om følelser, og mor orket det rett og slett ikke.”

Tuberkulosen og institusjonsoppholdet angikk ikke bare den enkelte og en enkelt kropp, men hele familiene og har også preget livene deres helt fram til i dag, førti, femti eller seksti år etterpå. I mange tilfeller sterkere enn det som har vært synlig fra utsiden og som menneskene rundt dem har sett.

Minner fra Grefsen barnesanatorium

I juni 2008 besøkte Nasjonalt medisinsk museum det tidligere Grefsen barnesanatorium i Oslo sammen med forfatter og historiker Dag Skogheim og de tidligere tuberkulosepasientene Arild Sømo og Einar Måseide. Sømo og Måseide var innlagt på sanatoriet i første halvdel av 1950-åra. Sømo var fem år da han kom til Grefsen og ble der i 15 måneder. Måseide var seks og var innlagt 20 måneder uten å ha kontakt med sine foreldre. Under besøket på stedet, som nå brukes til barnehage, fortalte Sømo og Måseide om svært streng disiplin, om at maten ble tvunget i barna, om fastreiming, innesperring i mørke rom, juling og også om seksuelle overgrep. Besøket ble et sterkt møte med en bygning og med hendelser fra mer enn femti år tilbake. Det hele ble dokumentert og filmet og dannet utgangspunktet for utstillingen *Vonde minner fra Grefsen barnesanatorium 1951–54* ved Nasjonalt medisinsk museum ved Norsk Teknisk

Postkort av Grefsen barnesanatorium i Oslo. Barnesanatoriet var en selvstendig del av Grefsen Folkesanatorium, som ble drevet av Oslo Sanitetsforening. Anlegget ble opprinnelig etablert som kaldtvannsbad i 1858. Fra 1898 ble det drevet som sanatorium for tuberkuløse. Oslo Sanitetsforening overtok virksomheten i 1909 og drev sanatoriet fram til 1970.

Museum på Kjelsås i Oslo. Utstillingen ble åpnet i oktober 2008.

I dagene etter utstillingsåpningen henvendte rundt førti tidligere pasienter seg til museet, til Skogheim og til *Aftenposten*, som dekket utstillingen og skrev om saken videre. Mange hadde liknende minner som Sømo og Måseide fra sanatorieoppholdet og la for dagen en sterk lettelse over at endelig, endelig var

det noen som satte ord på opplevelser de selv hadde hatt, opplevelser som de ikke hadde fortalt om eller snakket ordentlig om i alle de årene som var gått siden institusjonsoppholdet. Andre tidligere pasienter kjente seg i liten grad igjen i framstillingen av tvang, straff og overgrep. De hadde gode minner fra sanatoriet og ga helt andre beretninger fra oppholdet, og fra tida etterpå.

Nasjonalt medisinsk museum og Diakonhjemmet Høgskole i Oslo har sammen utført et dokumentasjonsprosjekt med fokus på barna på tuberkulosesanatoriene. Resultatet presenteres i denne katalogen. 13 personer har blitt intervjuet, fotografert og har lånt ut fotografier eller gjenstander de har fra sitt sanatorieopphold. Alle de portretterte er blant dem som har kontaktet museet eller *Aftenposten* eller som har deltatt i debatten i tilknytning til utstillingen og mediedekningen av den. De har blitt intervjuet om sine personlige opplevelser fra sanatorieoppholdet og om erfaringene fra tida etter de ble utskrevet.

Sanatorieæraen

Fra andre halvdel av 1800-tallet og fram til midten av 1900-tallet sto kampen mot tuberkulosen helt sentralt innenfor folkehelsearbeidet i Norge. Dag Skogheim, som i mange år har arbeidet med sanatoriernes og tuberkulosesens historie i Norge, har kalt denne perioden for sanatorieæraen. I 1950 var det 13 tuberkulosesanatorier med 1520 sengeplasser i Norge. Videre fantes 96 tuberkulosehjem for dem som ble vurdert som for syke til behandling. Tuberkulosehjemmene hadde noe over 3000 sengeplasser. Ved tre kysthospitaller var det 385 plasser og for øvrig fantes noe over 500 plasser reservert for tuberkulose på andre sykehus og institusjoner. Til sammen nesten 5500 institusjonsplasser for tuberkulose i landet. Etersom det ikke minst var den voksne, arbeidsføre delen av befolkningen som ble rammet av tuberkulose, var de fleste institusjonsplassene for voksne pasienter.

Barn med tuberkulose var innlagt ved flere av sanatoriene og hjemmene. Ved kysthospitalene, Stavern, Hagavik og Tromsø, var en relativt stor del av pasientene barn. For øvrig var det bare ett sanatorium som kun var for barn, nemlig Oslo sanitetsforenings barnesanatorium på Grefsen i Oslo, mens det fantes tre tuberkulosehjem forbeholdt barn. Det var Åsebråten barnesanatorium i Østfold og Trondhjem Legeforenings to tuberkulosehjem for barn, Nylenne og Kleivan, i Nord-Trøndelag.

Sanatoriene og hjemmene var under nedbygging 1950- og 60-årene. I løpet av 1950-årene ble det samlede tallet på tuberkulosesenger redusert til omtrent det halve, til ca 2700 senger. Omkring 1970, da barnesanatoriet på Grefsen ble nedlagt, var det ca 700 sengeplasser igjen. Sanatorieæraen var da definitivt over, og tuberkulosen og pleieinstitusjonene gikk i noen grad i den offentlige glemmeboka. Imidlertid har ennå svært mange kvinner og menn personlige opplevelser og minner fra tuberkuloseinstitusjonene, etter å ha vært innlagt selv eller etter å ha hatt søsken, mor eller far eller andre pårørende på institusjonene. Som utstillingen *Vonde minner* og denne katalogen viser, er dette en nær historie for svært mange i dag.

Alle i familiene ble preget

I noen familier var også mor og far og søsken innlagt, voksne og barn forskjellige steder. Noen barn ble skilt fra sine søsken, andre var sammen på sanatoriet. Åtte av de 13 intervjuede var innlagt ved Grefsen barnesanatorium, tre var innlagt på Åkeberg barnehjem i Oslo, en ved Vardåsen sanatorium i Asker og en ved Reknes sanatorium i Molde. Noen var svært syke og sengeliggende, noen ble regnet som smittefarlige, andre var mindre smittefarlige og følte seg ganske friske. Noen var ganske små og i førskolealder, andre var på institusjonen fram mot tenårsllder. Noen var innlagt over flere år, andre i noe kortere tid. Beretningene i denne katalogen er fra perioden fra 1940 til midten av 1960-årene. Til sammen bidrar de til å gi barnesanatoriene en historie, eller bedre sagt, til å knytte *ulike historier* til disse institusjonene. Et sentralt mål for denne katalogen (som for utstillingen) er å åpne og lage et nåtidig intellektuelt og tankemesig rom der oppholdet på sanatoriet står i sentrum og kan snakkes om. Der mennesker som har vært i samme situasjon, pårørende og samfunnet for øvrig kan dele erfaringer, få kunnskaper om og være enige eller uenige om sanatoriene, tuberkulosehjemmene og behandlingen som fant sted der.

Felles for de beretningene som presenteres her, er at de på en eller annen måte forholder seg til Sømoss og Måseides beretninger om tvang, straff og overgrep. Enten ved å fortelle om liknende opplevelser eller ved bevisst å løfte fram andre sider ved sanatorieopp-

holdet. Flere av beretningene gir også en ganske annen, langt mer positiv framstilling av tida på institusjonen og av forholdene og menneskene der. I de beretningene er det ikke de vonde, men de gode minnene som står i sentrum.

Sjukdommen og tida på institusjonen var noe som angikk flere enn den enkelte syke. Noen familiebånd ble knyttet strammere, andre løsnet og røk og lot seg senere ikke knytte sammen. Tuberkulosen angikk ikke bare en enkelt kropp, da, men hele familiene og også livene deres helt fram til i dag. For flere kan det sies at erfaringene fra institusjonsoppholdet og behandlingen har satt tydeligere spor enn selve sjukdommen. Flere peker på en følelse av å bli sviktet av foreldrene. De fortalte ikke barna at de skulle innlegges, eller barna oppfattet det ikke. Flere har vonde minner etter å ha å blitt etterlatt av foreldrene eller andre voksne på sanatoriet, uten videre og uten noe ordentlig farvel. Noen fikk aldri besøk av sine foreldre. Enkelte foreldre sa, og har sagt i ettertid, at de ikke fikk lov til å besøke barna på sanatoriet, men samtidig opplevde barna at andre foreldre eller pårørende ofte kom på besøk.

Noen av de intervjuede har stor omsorg for og medfølelse med sine foreldre, for de prøvelsene de ble satt på når de måtte sende sine barn bort. Og hvordan skulle de kunne ta ansvar for barna når de selv var syke? Foreldrene hadde det ofte like vanskelig som barna. "Det var verst for mor", sier en av de intervjuede.

Arild Somo. Født 1459, Trysil. Innlagt på Grefsen 1951–52 (15mnd) med tuberkolose i høyre lungespiss med forgreininger oppover i lungen. Bildet er fra åpningen av *Vonde minner* 17.10.2008.

Tvil

Et bærende element i Einar Måseides beretning i *Vonde minner* er at det er en stor kontrast mellom de fotografiene han har fra sanatorieoppholdet, som viser utelek, en pent pyntet søskenflokk og scener fra bursdagsselskap med pene klær, sløyfer i håret og eggedosis-spising, og de vonde minnene fra oppholdet for øvrig som han har båret på i over femti år. Det er vonde minner om fravær fra hjemmet, om en søskenflokk som ble holdt atskilt og om en barnefiendtlig atmosfære med fastreiming, innesperring og fysisk avstraffelse. En slik motsetning mellom det man ser og det man husker, kan bidra til å så tvil om egen hukommelse og dømmekraft. Videre kan en mistanke om at noen bevisst bestrebet seg på å lage en fin og lys fasade til en ellers mørk institusjonshverdag i seg selv være vanskelig å leve med. I så fall var det ikke noen økonomisk, medisinsk eller behandlingsmessig nødvendighet som lå til grunn for utformingen av behandlingen og institusjonslivet slik det var. "Noen må ha visst hva som foregikk," sier en av de intervjuede.

Flere av de intervjuede vet i dag ikke nøyaktig hvilken diagnose de hadde, og hvilken type behandling de egentlig fikk. I noen grad er dette naturlig, ettersom de ikke selv kunne forventes å ha fått med seg noen klar beskrivelse av sin sjukdomssituasjon og diagnose – om de nå hadde fått en slik orientering fra legene eller det øvrige personalet. Det er også forståelig ut fra at de fleste etter oppholdet på sanatoriet opp-

Einar Måseide. Født 1946, Hareid. Innlagt på Grefsen 1953–54 (20mnd).

levde at sjukdommen ikke var noe det ble snakket om, eller kunne snakkes om. Ettertida har heller ikke kommet dem i møte med nye eller utfyllende opplysninger om sanatorieoppholdet. Dermed har kunnskapen om egen diagnose og behandling forblitt uklar. For noen har dette vært uproblematisk, mens andre har stilt spørsmål ved dette forholdet. Flere mener å huske, og har undret seg over det, at foreldrene og andre voksne hadde langt kortere sanatorieopphold enn barna. Det

har også blitt reist spørsmål, ikke minst i forhold til mulighetene for medikamentell behandling og behandling i eget hjem, om hvilke medisinske begrunnelser som egentlig lå til grunn for langvarig institusjonalisering av tuberkuløse barn utover på 1960-tallet. Spørsmålet om sanatoriebarne ble underlagt en eller annen form for utprøving eller forskning har naturlig nok også meldt seg.

Fortielse

I den offentlige fortellingen om tuberkulosen i Norge utover i 1950- og -60 åra, og også videre fram mot vår tid, ble sjukdommen assosiert med fattigdom, dårlig hygiene, spyting og annen urenslighet. Fortellingen om tuberkulosen var at den var blitt og ble bekjempet og trengt tilbake gjennom hele den generelle økonomiske veksten og den økte velstanden. Og gjennom omfattende offentlige helsetiltak blant annet ved jakt på smittebærere ved skjermbilde- og tuberkulinundersøkelser og ved vaksinerings, ved en omfattende kurbehandling og store kirurgiske inngrep (thoracoplastikk) og gjennom medikamentell behandling med antibiotika (bl.a. med streptomycin, isoniazid og rifamycin). Gjennom koblingen til fortidas fattigdom og urenslighet ble sjukdommen oppfattet og opplevd som stigmatiserende.

Det har eksistert få sosiale eller intellektuelle arenaer der erfaringene fra barnesanatoriene har framstått som interessante eller passende. Mange utskrevne sanatoriebarn opplevde å bli holdt utenfor. De ble ikke invitert i bursdager og fikk ikke lov å komme inn og leke med andre barn. De ble også på forskjellige andre måter utsatt for isolering og stigmatisering. Noen familier ble stilt på så store prøver at alt snakk og alle minner om sjukdommen og institusjonsbehandlingen ble tabubelagt. Barna lærte av foreldrenes bastante avvisning at sjukdomen og sanatorie-

oppholdet overhodet ikke var noe man snakket om, og fortielsen av de personlige sjukdomserfaringene ble ytterligere understreket gjennom den generelle oppfatningen i samfunnet av at glansen av kampen mot og seieren over tuberkulosen langt overskred de eventuelle individuelle kostnadene den måtte ha hatt for den enkelte pasient.

Flere av de intervjuede har opplevd ikke å bli hørt eller trodd når de har fortalt om opplevelser under og etter sanatorieoppholdet. For noen har tausheten og fortielsene omkring emnet bidratt til at de har tatt på seg, og har blitt påført, flere lag skyld. De opplevde at det å bli smittet var noe man på en eller annen måte hadde et ansvar for selv. For noen la skammelige opplevelser under sanatorieoppholdet nye lag av skyld på tynne barneskuldre. At det i ettertid har vært et etablert misforhold mellom egne erfaringer og det man kunne kalle offisiell historiefremstilling, har bidratt til å gjøre sanatorieoppholdet til en vanskelig opplevelse å leve med. Også ikke å ha fortalt om institusjonserfaringene, å ha fortiet betydningsfulle (og vanskelige) opplevelser over så lang tid, kan være med på å gi en ytterligere følelse av skyld og av ikke å strekke til.

Opplysningsplakat fra Norske Kvinners Sanitetsforening.

Større lydhørhet for opplevelser fra barnesanatoriene

Flere av de intervjuede har gode minner fra sanatorieoppholdet og framstiller det i mer positive vendinger enn Sømo og Måseide. Forskjell i alder, diagnose og tidspunkt for sanatorieoppholdet har lagt grunnlag for et bredt spekter av erfaringer og minner. På samme måte har forskjellig livskurs og forskjellige livserfaringer i ettertid vært med på å legge til rette for ganske forskjellige tilnærminger til sanatorieperioden. Den generelt strenge disiplinen forklares ut fra at den var nødvendig når så mange sjuke mennesker skulle leve så tett sammen over lang tid. Det pekes også på at forholdet mellom voksne og barn i 1950- og -60-åra var et helt annet enn i dag, og at avstanden

mellom legene, pleierne og pasienten var langt større. En pasient og attpåtil et barn var en ganske annen, ubetydelig størrelse i 1950-årene sammenliknet med femti år senere. Disiplinen på alle helseinstitusjoner var strengere da enn nå.

Disse påpekningene bidrar med en viktig og nødvendig kontekstualisering av de ulike beretningene. De står i kontrast til andres framstillinger og viser dermed også hvordan barn (på samme måte som voksne) opplever hendelser ulikt og fortolker forskjellig og hvordan forholdene på sanatoriene nok varierte blant annet etter hvor fullt belegget var og etter innstillingen til de enkelte ansatte. De viser også hvordan relasjonene mellom enkelte ansatte og enkelte pasienter har vært forskjellige. Synet på skolegangen på Grefsen er ett tydelig eksempel på dette. Noen pasienter mistet viktige år av sin skolegang; de kom liksom ut av det og opplevde at institusjonsoppholdet på denne måten fikk avgjørende, langvarige negative konsekvenser. Andre forteller det motsatte, hvordan undervisningen var svært god og hvordan skolegangen var et lyspunkt under oppholdet. En av de intervjuede framhever skoleundervisningen på Grefsen som glimrende og understreker at den ga et utmerket grunnlag for senere skolegang og studier.

Barndomsminner er noe alle mennesker bærer med seg, holder fast ved og husker. Det er også noe som dannes og etableres i ettertid. Beretninger, bilder, bygninger, gjenstander og stemninger kan både bidra

Fra almanakken til Bjørn Oscar Hoftvedt, innlagt på Grefsen sanatorium som sju- og åtteåring, fra sommeren 1954 til våren 1955.

til å holde minner ved like og til å skape dem. Et fotografi og et fotoalbum kan bringe fortida til oss, åpne den opp, utvide den, sette farger på den og gjøre den mer mangfoldig og innholdsrik. Men kan også bidra til å ensrette og lukke historien ved å begrense og definere hva som i det hele tatt fantes og hva som er mulig å huske, hva som kan sies og tenkes.

For sanatoriebarne har beretningene vært få og det øvrige minnematerialet lite. Et mål med denne katalogen er å lage et større historisk og nåtidig rom for barnetuberkulosesanatoriene og å knytte en sterkere

bevissthet til dem. Målet er at de forskjellige intervjuene, menneskene, de ulike opplevelsene, erfaringene, minnene, gjenstandene og fotografiene fra sanatorieoppholdet og fra ettertida sammen skal bidra til dette; at beretningene vil utvide rammene for hva man snakker om og skriver om, hva man vet og hva man kan vite. Det er også et mål i seg selv å løfte fram sanatoriebarne personlige, og ofte dyrekjøpte, historier, for deres egen del, til beste for andre institusjonsbarn og andre med liknende erfaringer og ikke minst for å utvide, nyansere og fargelegge den norske helse- og medisinhistorien på dette området.

Ingunn Bjørklund

Født 1950, Jørstadmoen (Lillehammer). Innlagt ved Grefsen barnesanatorium i 1956 – 57 (12 mnd) med lungetuberkulose.

Samme hva vi gjorde, fikk vi straff

Jeg grøsset fremdeles når jeg tenker på det året jeg var pasient på barnesanatoriet. Lillesøsteren min lå på samme rom som meg og vi har derfor mange felles minner. Det har gitt oss en spesiell mulighet i voksen alder til å snakke om ett år av våre liv som i stor grad kom til å handle om avstraffelser. Vi har alltid snakket mye sammen om Grefsen, og vi kan fortsatt spørre mor hvis det er noe vi lurer på. Jeg tror ikke vi greier å sette oss inn i hvor tøft det var for foreldre som hadde barn på sanatorier.

Da jeg kom til Grefsen barnesanatorium, hadde jeg allerede tilbrakt tre måneder på Lillehammer sykehus. Jeg hadde vært innlagt med tuberkuløs meningitt,

og hadde vært alvorlig syk. Faren min fortalte meg mange år senere at selv han, så lite religiøs som han var, hadde sittet ved sykesengen og holdt den slappe hånden min mens han ba til Gud om at jeg måtte bli frisk. Jeg var seks da jeg kom på sanatoriet for å få behandling for lunge-tuberkulose, også kalt "tæring". Ikke lang tid i forveien hadde også de tre småsøsknene mine, Martin, Ole og Lill, blitt innlagt på samme sted. Bestemoren vår i Numedal var antakelig smitekilden. Hun ble diagnostisert med tuberkulose på stemmebåndet, og fikk behandling på Glittre.

Jeg husker at jeg var så glad da jeg kom til Grefsen, for jeg så for meg at jeg skulle treffe søsknene mine igjen.

Lillesøsteren min, Lill, på fire og et halvt år og jeg lå på samme rom sammen med fire andre jevngamle jenter. De to brødrene våre, som lå på småbarnsavdelingen, fikk jeg ikke lov å besøke. Jeg syns det var veldig fælt at jeg ikke engang kunne få lov til å gå inn og hilse på dem. Dette jukset jeg meg likevel til noen ganger, men da fikk jeg straff. Da kunne det hende jeg ble puttet på et rom for meg selv i mørket.

Midt i værelset, som vi jentene delte, sto det en stor kommode. På kvelden pleide vi å legge alle dynene våre opp på den når vi skulle leke. Vi fant jo på så mye rart. Til tross for at det var strengt forbudt å være ute av senga etter halv åtte hendte det nok ofte at små føtter trippet rundt i sovesalen. Hvis vi ble oppdaget, vanket det straff på oss alle, ofte ved at vi ble lagt ned i mørket på skolestua som var det rommet hvor undervisningen foregikk på dagtid. En gang ble jeg og en annen jente sendt ut i kurhallen på kvelden, noe vi syntes var fryktelig skummelt.

Skremselsmetoder

Vi spiste sammen med barn fra de andre avdelingene. Jeg husker ikke så mye av maten vi fikk servert, bortsett fra den vasne lutefisken. Hvis vi ikke likte maten, ble vi også straffet. Det samme var tilfellet under en bursdagsfeiring da søsteren min ved et uhell kom borti et stearinlys med servietten sin. Samme hva vi gjorde, ble det straff. Når det ble satt sprøyter på oss, var det vanlig at det piplet ut litt blod etterpå. Hvis vi blødde på undertøyet så fikk vi også kjeft for det.

I etasjen under sovesalen vår lå rommet til noen eldre gutter. På kveldene fikk disse lov til å høre på radio, og da hendte det rett som det var at vi lå med øret presset ned mot gulvet for å høre på musikken.

En gang lurte noen av de eldre guttene oss til å spise rød pepper. Og vi ble jo så tørste og ikke minst fortvilte, for det var etter leggetid og den minste lyd fra en rennende kran eller en do som ble trukket ned ville bety at nattsøstrene ikke var langt unna. Derfor listet jeg meg inn på do og tok vann fra doskåla for å slukke tørsten.

En av pleierne på Grefsen hadde sine metoder for å skremme små jenter fra å gjøre ugagn. Det hendte flere ganger at hun kom inn med en nylonstrømpe trukket ned over hodet. Det var virkelig skummelt! En morgen kom hun inn med en slik nylonstrømpe på. I tillegg hadde hun et vaskevannsfat med vann som hun holdt ansiktene våre nede i, en etter en. Følelsen av å drukne var ikke langt unna.

Ingunn og lillesøsteren Lill Bjørklund, Grefsen.

Ole Magnus Bjørklund, Ingunns lillebror.

Dagene på sanatoriet begynte med morgenstell, etterfulgt av frokost i spisesalen. Både sommer og vinter var faste deler av dagen satt av til kuring. Hvis det var varmere enn ti grader minus lå vi ute i kurhallen. Selv godt pakket ned i saueskinnsposer kunne dette bli en kald affære, men vi jentene var lure. Vi ristet tempen slik at det så ut som om vi hadde feber, for da slapp vi å ligge ute. Jeg har

mange ganger undret meg over hvordan det gikk an å være så utspekulerte som vi var. Et av medikamentene vi fikk, var PAS. Det lignet på kakepynt, men smakte fryktelig vondt. Vi fikk litt vann til å svelge ned med, men ikke nok. Jeg syns fremdeles jeg kan kjenne smaken av denne medisinen når jeg tenker på den.

Når vi skulle til bronkoskopi ble vi sendt til Ullevål sykehus. Ofte ble vi kvalme etter narkosen. Da fikk vi ligge litt på en benk, før vi ble kjørt tilbake til Grefsen. Det hendte at vi ikke hadde rukket å bli helt bra før vi kom til sanatoriet, og enkelte kastet opp. Ja, da fikk vi også skjenn for det. Jeg kan ikke forstå at det gikk an. Hva slags mennesker var det de ansatte der? Det måtte da ha gått an å behandle barn på en ordentlig måte, selv om de var syke?

En gang forsøkte jeg å rømme. Det var midt på lyse dagen og jeg gikk rett ut av avdelingen og ned veien som gikk forbi voksensanatoriet. Jeg mente at det gikk en trikk derfra. Men jeg rakk ikke å komme lenger enn til porten før jeg ble oppdaget og hentet tilbake. Da ventet avstraffelse, som denne gangen ble å ligge nede på skolestua i mørket.

Jeg har også noen gode minner fra tiden på sanatoriet. Annen juledag 1956 hadde teaterversjonen av *Folk og røvere i Kardemomme by* premiere på Nationalteatret. Vi fra sanatoriet på Grefsen ble spesielt invitert til førpremieren og fikk oss en velfortjent tur bort fra hverdagen på sanatoriet. En annen gang fikk vi utdelt godteposer fra skipene *Bergensfjord* og *Stavangerfjord* som lå i havn i Oslo. Om vi fikk beholde de grå posene med masse godt oppi særlig lenge, husker jeg ikke. Da jeg ble innlagt på Grefsen opplevde jeg at alle lekene og bøkene som jeg hadde med meg, ble tatt fra meg. Dette var gaver som jeg hadde fått mens jeg lå på Lillehammer sykehus. Jeg så dem aldri igjen.

Mens vi var på Grefsen fødte mor en gutt. En av de få gangene foreldrene våre var på besøk, hadde de ham med seg, og vi fikk se ham for aller første gang, riktignok gjennom en glassdør på grunn av smittefaren.

Det var akkurat som om vi hadde pest.

Etter et år ble søsknene mine og jeg friskmeldt, og vi fikk reise hjem til Jørstadmoen. Vel hjemme kunne Lill og jeg snakke åpent om hvordan det hadde vært på Grefsen, men allerede mens vi var innlagt på sanatoriet, hadde foreldrene våre fått mistanke om at ikke alt var som det skulle. I etterkant forsøkte far å forfølge saken, men fikk liten respons fra de ansvarlige instanser.

Det var godt å komme hjem. Møtet med hjembygda ble imidlertid vanskelig for oss. Folk turte nesten ikke snakke med oss. Vi var jo farlige. Men vi er jo friske, prøvde vi å si. Om høsten begynte jeg på skolen. Også her trakk de andre elevene seg unna. Det var alt annet enn morsomt siden jeg ønsket meg nye venner. Jeg husker godt da klassen min skulle ta pirquetprøven. Alle fikk beskjed om å stille seg i en rekke. Til tross for at jeg ikke skulle ta prøven, siden jeg var positiv, stilte jeg meg bakerst i køen. Det var så flaut å skulle være den eneste som satt igjen. Men helsesøster tok meg raskt ut av køen. Jeg ble aldri direkte mobbet av andre barn, men jeg følte meg utstøtt, og det var ganske tøft. Det gikk vel egentlig ikke bedre før jeg begynte på realskolen. Da kom det også andre ungdommer som ikke kjente min sykdomshistorie.

Tekst/intervju: Eva Marie Sund

Ellen Rolfsen

Født 1951, Rjukan. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium 1958–1960 (18 mnd).

Vi ventet og ventet, men mor og far kom ikke

Jeg hadde begynt i 1. klasse på folkeskolen på Rjukan høsten 1958. Der ble det tatt en pirquetprøve. Min prøve var positiv, og hele familien ble testet. Det viste seg at søsteren min Hanne, som var fem år, også var smittet, og at mor var smittebæreren. Hanne og jeg forsto ikke hva det innebar å være smittet, for vi følte oss helt friske. Men jeg skjønnte at noe leit var hendt en dag jeg kom hjem og oppdaget at alle nabodamene satt i stua vår og sydde merkelapper i Hannes og mitt tøy mens mor gråt.

Få dager senere reiste familien til Oslo. Mor gråt i bilen, men vi visste ikke hvorfor. Vi ble fortalt at vi

skulle til et sted som het Grefsen. Vi ble fortalt at vi ville bli hentet neste dag. Det var mørkt da vi ankom. Jeg ser for meg den store kalde gangen med de høye dørene og en søster i uniform. I ettertid vet vi at mor og far reiste videre til Glittre sanatorium der mor ble innlagt, og at far dro alene hjem.

Vi ble henvist til hver vår avdeling. Hanne til småbarnsavdelingen, og jeg til avdelingen for større barn. Alt var nytt og ukjent. Vi ventet og ventet. Men mor og far kom ikke, verken neste dag eller senere. Hanne skrek uavbrutt i flere dager. Det var vondt og vanskelig. Jeg følte veldig med henne og var redd selv. Men samtidig var det flaut at hun som skrek og gjorde det ubehaglig for alle var min søster. Jeg ble bedt om å

Fra Ellens minnebok, der mange barn og pleiere har skrevet hilsener til henne.

få henne til å holde opp, men ingenting hjalp. Det var fortvilende. Mor og far kom ikke, og jeg lurte på hva jeg hadde gjort galt. Hadde jeg ikke vært snill nok? Eller var det fordi Hanne skrek sånn at de ikke kom?

Dagene på Grefsen besto av rutiner. Tempen ble tatt hver dag, morgen og kveld. Mandag og torsdag var det sprøyter. Det var en hvit tyktflytende penicillin som ble satt med veldig grove spisser for at væsken skulle komme igjennom. Sprøytene ble alltid satt øverst på baken. Der fikk vi etter hvert store harde

og ømme kuler som var vonde å ligge på. Det var også andre undersøkelser. I tillegg kuret vi, både på formiddagen og på ettermiddagen.

Når vi kuret lå vi ute, side om side i en lang, mørk og åpen brakke. Vi lå på feltsenger med tepper over oss. For at vi skulle ligge helt stille ble vi spent fast med remmer. I hver ende av kursalen satt en søster og passet på. Vi lærte oss fingerspråket og ble gode til å kommunisere med hverandre når søstrene var litt oppmerksomme.

Denne lappen fant jeg nylig på loftet. Tegningen forestiller meg med foldede hender. Under tegningen står det 'si det til Jesus'.

Det var noen prinsipper som var viktige i behandlingen. Dersom vi skulle bli friske så måtte vi ha ro og frisk luft, derfor var kuringen så viktig. Vi skulle ikke gråte og vi skulle heller ikke hoppe eller løpe. Dessuten var det viktig at vi spiste opp maten vår og tok tran. Slik var det bare. For å overleve i systemet måtte vi være snille og innpasse oss. Som voksen ser jeg hvordan denne oversnille tilpasningsevnen på mange måter har preget livet mitt. Jeg fikk autoritetsangst og lærte ikke å sette grenser. Det har tatt meg mange år i terapi å bearbeide disse adferdsmønstrene. Oppholdet på Grefsen gjorde meg bråvoksen. Jeg fikk mye ansvar og lærte at jeg ikke kunne stole på andre enn meg selv.

Det med gråten var ikke alltid så lett å undertrykke. Mor var på Glittre. Vi fikk vite at hun var veldig syk og lei seg. Jeg fikk bare lov til å tegne og skrive hyggelige ting til henne. Far kom på besøk, jeg tror det var hver tredje måned. Han taklet ikke gråt og sa til meg at han ikke kunne fortelle mor at jeg gråt, for det tålte hun ikke. Men en gang far hadde vært på besøk gråt jeg veldig. Som straff ble jeg slengt inn på doen på avdelingen, og døren ble låst. Jeg vil alltid huske det smale og gufsende kalde rommet med den høytspylende doen. Og det høye vinduet, avmakten og fortvilelsen. Det følte som jeg stod der veldig lenge. Siden ble jeg minnet om episoden hver gang jeg gikk på den doen.

Men jeg hadde et fristed: under dynen. Der kunne jeg være lei meg uten at noen brydde seg. Det var min lille hemmelighet. Jeg hadde hørt om Gud og Jesus, at de kunne hjelpe. Under dynen snakket jeg med dem. Jeg hadde to små lapper i nattbordskuffen som jeg tok med meg under dynen. Disse lappene fant jeg nylig på loftet hjemme. Den ene var et lite pappstykke med et glansbilde av en engel og min bønn: "kjære gud og Jesus, jelp os å kome jem til foreldrene våre". Den andre er en lapp med en tegning som forestiller meg med foldede hender. Under har jeg skrevet "si det til Jesus". Jeg husker veldig godt at lappene var borte fra nattbordet en gang far hadde vært på besøk. Det følte som et uendelig stort svik. Far hadde stjålet det inderligste jeg hadde. Det var vanskelig for meg å tilgi ham det. Men takket være far ble disse lappene

tatt vare på. Og i dag er de et verdifullt minne og bevis på hvordan jeg overlevde regimet på Grefsen. Kanskje far forsto mer enn han ga uttrykk for?

Rommet vårt lå i andre etasje og ble kalt pikesalen. Der var det åtte sykehussenger. Det var et nattbord ved hver seng, og midt i rommet sto en stor kvadratisk kommode med en skuff til hvert barn. Ved fotenden av sengene hang en metallplate med et skjema der morgen- og kveldstempen ble ført inn og tegnet som kurver. Skjemaene fortalte litt om hver enkelts historie. Vi var veldig opptatt av disse kurvene. De ble i høy grad en del av vårt engasjement og begrensede begrepsverden.

Vår verden var sanatoriet og det var lite stimulus utenifra. Vi hadde ikke radio og vår lek var fysisk begrenset. Det var få leker, og det var dårlig tilgang på bøker. Dessuten var det minimalt med skolegang. Det var en lærer der i halv stilling. Hennes oppgave var å gi et skoletilbud til alle fra første klasse til gymnasen. Vi var mange, kanskje tredve stykker? Jeg skjønnte hun hadde en umulig oppgave. Og jeg husker jeg synes synd på henne og forsto at hun måtte prioritere de eldste barna.

Vi barn var enormt sugne på voksenkontakt. Og det ble det lite av. Foruten oversøster som vi så lite til, var vi henvist til de søsterelevne som hadde ansvar for vår avdeling. De var der bare i tre til seks uker. Men disse elevene betydde mye for oss. Vi var veldig

opptatt av hvem som var hyggelige og hvem som ikke var det, og av hvem som var gode eller dårlige til å sette sprøyter. Når de elevene som vi hadde fått et godt forhold til forsvant, var vi lei oss.

Våre lykkeligste stunder var når kveldstempen ble tatt. Vi lå i sengene våre og søsteren satt på kommoden midt i rommet og ventet på at tempen var klar. Hvis det var en hyggelig søster kunne vi snakke om mye rart. Det største jeg opplevde av lykke og nærkontakt var en kveld jeg fikk gre det lange håret til en av elevene.

En gang i måneden kom Frelsesarmeen og spilte for hele sanatoriet i festsalen. Det var et virkelig høydepunkt. Barna fikk sitte på første benk og de sang 'Han skal åpne perleporten' tostemt. Det var fantastisk!

Vi hadde en tante og onkel i Oslo. De så vårt behov for stimuli. For at det ikke skulle gjøres forskjell på oss arrangerte de høytlesning for alle barna på avdelingen. Vi satt stivt plassert på to rader mens lesingen pågikk. Jeg husker knapt hva de leste. De store guttene ertet med at boken var barnslig, og jeg synes det var flaut at det var tanten eller onkelen min som leste. Det hendte også at de besøkte oss på søndager. Når kusinen vår, som var på min alder, var med måtte hun stå utenfor gjerdet. Vi visste at slik var reglene. Ellers kunne hun bli smittet.

Ellen på ferie sommeren 1959.

Måltidene var en sentral del av opplegget. Til frokost fikk vi brødkiver som hadde ligget på metallfat fra kvelden før. Jeg husker den tørre krøllete nøkkelosten og fårepølsa som jeg ikke likte. Og den avskyelige tranen som ble tvunget i meg. Fra middagen husker jeg best lutefisken, blodpuddingen og lungemosen. Og den vonde margarinen som ble helt over maten som saus. Alt dette var noe vi ikke var vant med hjemme fra, men vi måtte spise det. Før hvert måltid sang vi "I Jesu navn går vi til bords". Jeg føler ubehag også i dag når jeg hører den sangen. Og fremdeles, 50 år

etter, får jeg brekningsfølelser hvis jeg blir servert maten som ble truet i meg på Grefsen.

Endelig, våren 1960 kunne Hanne og jeg reise hjem. Jeg hadde såvidt kunnet lese og skrive da jeg kom til Grefsen. Nå leste mor med meg hjemme slik at jeg kunne begynne i 3.klasse den høsten. Rjukan er et lite sted så alle visste at vi hadde hatt tuberkulose. Men ingen snakket om det. Vi snakket aldri om det hjemme heller. Det var et ikke-tema. Far klarte aldri å snakke om følelser, og mor orket det rett og slett ikke. Det var hennes store sorg i livet at hun måtte sende bort sine to mindreårige barn. Hun sa ganske enkelt at hun ikke hadde nerver til å snakke om det.

Nå, så mange år etter synes jeg også at det er rart å snakke om disse tingene. Jeg føler meg litt brydd. Dette er jo svært personlige ting som jeg ikke har snakket mye om i årenes løp. Nå er det ikke lenger hemmeligheten min.

Tekst/intervju: Hilde Thygesen/Inga Gullhav

Kjære Ellen!
Sofien 2/10/1967

Mange lykkelige juleter har sammen på alle år
En og sammen ofter, var til når jeg kom
Det var vel riktig kjerelig
I første litt med dem
og yngre litt og laget litt
og jeg eller hvor hie blom
Det eller kanskje skrevet
var at vi kunne ha
til Jesus sammen hvor en kveld
og vite i Høst og mand!

Kjærlig hilsen fra S. Agnes.

MINNETIL
ELLEN
DU ER SNIL OG DU
ER GREI DER FOR
LIKER ALLE DEG
KJÆRLIG HILSEN
HANVE

Minne til Ellen
Jeg ønsker deg
lykke på live
ven og ønsker
at lykke og vil
salle deg vilg
hilsen
Lillian
Selbach
9. 10. 1967

vJeg syntes, typisk nok, at Ellens dukke var mye finere enn min egen. Disse dukkene fikk vi beholde mens vi var på Grefsen.

Hanne Rolfsen Borg

Født 1953, Sandnessjøen/Rjukan/Bærum. Innlagt ved Grefsen barne-sanatorium 1958–60 (18 mnd) med tuberkulosesmitte.

Følelsen av å være alene i verden

Som femåring ble jeg skilt fra storesøsteren og foreldrene mine. Det betydde at jeg for første gang måtte klare meg på egen hånd. Følelsen av å bli alene har fulgt meg gjennom hele livet, og har vært noe jeg har måttet jobbe med som voksen. Det viktigste ved at jeg nå forteller min historie er at det samme ikke skal skje med andre barn igjen. Oppholdet har dessuten hatt enorme konsekvenser for forholdet mellom søsteren min, Ellen, og meg. Hun følte det som et åk å ha ansvar for meg, lillesøster, siden jeg gråt så mye.

Jeg kom til Grefsen barnesanatorium sammen med storesøsteren min, Ellen. Ellen hadde begynt på skolen denne høsten, og der ble det tatt pirquetprøve

av henne som påviste at hun var tuberkulinpositiv. Etter dette ble resten av familien testet. Mor ble senere sendt til Glittre fordi det viste seg at hun hadde tuberkulose. Jeg var også smittet, og sammen med mor og far dro Ellen og jeg til hovedstaden. Vi ble fortalt at vi kun skulle til Grefsen for å undersøkes, og at vi deretter skulle rett hjem til Rjukan igjen. Men så måtte vi altså bli der, mens far dro tilbake til Rjukan for å jobbe.

Søsteren min kom på avdelingen for store barn og jeg på avdelingen for små barn. Vi fikk ikke være sammen. Jeg kan huske den store hvite døra som skilte de to avdelingene våre. Likevel var det først og

I løpet av tiden vi var innlagt hadde Ellen og jeg permisjon flere ganger. En gang tok mor og far oss med opp til Holmenkollen. Her fikk vi hver vår dukke.

fremst atskillelsen fra mor og far som var det verste. Det var hardt og vanskelig å plutselig stå alene i verden. Ellen husker at jeg skrek mye. Det var jo fordi jeg ikke kjente noen der. Jeg tror jeg har fortrent mye fra denne tiden. Kanskje er det for å overleve at man legger et lokk over ting. Atskillelsen med Ellen, som jeg visste var på en annen avdeling, føltes umenneskelig.

Til middag fikk vi ofte servert skjelvende lutefisk eller kald fisk som lå på store metallfat. Vi hadde også egne tranglass. Svett nøkkelost, kaviar og tørre brødskiver var også en del av hverdagen. Mye av dette orker jeg ikke å spise i dag. Familien til ei jente som het Else, var så glad i å fiske. En gang kom de til Grefsen med røkt ål som vi fikk smake på. Medisinen, PAS, lignet på kakepynt. I spisesalen sto et gult bord med små streker i forskjellige farger som nesten minte litt om medisinen, syntes jeg.

Et par ganger var vi på Ullevål sykehus til bronkoskopi. Vi ble kjørt dit i drosje, og jeg kan huske alleen opp mot sykehuset. Før undersøkelsen fikk jeg eternarkose, og det var grusomt. Jeg lå på benken med masken over nesen og munnen. Etterhvert begynte jeg å se stjerner, og plutselig

svevde jeg ute i verdensrommet, helt alene. Jeg tror denne hallusinasjonen understreket følelsen av å være ensom i verden. Det var en forferdelig opplevelse. Jeg gikk og gruet meg ved tanken på at jeg kanskje måtte ta flere bronkoskopier. Senere, da jeg igjen var på Ullevål for å undersøkes, sa jeg klart ifra at slik narkose ville jeg ikke ha. Derfor fikk jeg en annen type som virket annerledes. Etter bronkoskopien var vi såre i halsen og da vi kom tilbake til sanatoriet, ble vi stelt litt godt med. Vi fikk til og med ristet loff og te mens vi lå i sengene våre. Det å måtte ligge helt stille i kur-sengene er forresten en av de få tingene jeg husker at vi brukte dagene til. Jeg tror ikke at vi foretok oss så mye annet.

Lyspunkter

En gang var jeg på Rikshospitalet for å ta bronkografi. Jeg var der i et par dager og lå på rom med fire, fem andre barn. Om morgenen da jeg skulle undersøkes, ble jeg kjørt i sprinkelsengen gjennom lange korridorer i sykehusets kjeller og da fikk jeg enda en gang alene-i-verden-følelsen. Likevel bød dette sykehusoppholdet også på hyggelige opplevelser. Om kvelden fikk vi kakao, og det var deilig. Men plutselig skled koppen og asjetten ut gjennom sprinklene på sengen, og falt i gulvet med et knas. Da følte det som verdens undergang var nær. Dagen etter, før jeg skulle tilbake til Grefsen, fikk jeg sitte og se i *Tante grønn, tante brun og tante fiolett* av Elsa Beskow.

Ellen og jeg hadde permisjon fra Grefsen flere ganger. Vi fikk blant annet dra på juleferie til besteforeldrene våre i Skien og på sommerferie på gården til morfar på Gvarv. En gang tok mor og far oss med opp til Holmenkollen. Her fikk vi hver vår dukke. Jeg syntes, typisk nok, at Ellens var mye finere enn min egen. Disse dukkene fikk vi beholde mens vi var på Grefsen. Far laget dessuten en treeske med lås som søsteren min fikk, slik at vi kunne låse inn godteriet som vi fikk av mor og far, så det ikke skulle forsvinne, for mye hadde blitt borte. Hvert år fikk vi julepresanger av avisen *Morgenbladet*. Det ene året fikk jeg et lite koppestell i porselen. Det andre året fikk jeg en lekebutikk i miniatyrstørrelse med hyller hvor det sto små varer helt like dem som fantes i ordentlige butikker.

Frelsesarmeens konserter for de voksne pasientene var virkelige lyspunkter. Vi fikk komme til festsalen for å høre på. Fra konsertene husker jeg spesielt sangene *Han skal åpne Perleporten* og *Hvilken venn vi har i Jesus*.

***Blir du fristet eller prøvet,
synes livets kamp deg hård.
Aldri skal du miste motet,
når i bønn til Gud du går.
Selv om kjærest venn deg svikter,
aldri svikter deg Guds Sønn.
Han alene deg kan trøste,
tal til ham om alt i bønn.***

I gangen var det et skap med glassdører. Her ble sprøytene oppbevart, store som små. De sto slik at jeg som liten pasient kunne se dem og lure på når de største sprøytene skulle brukes på meg. Det var et mareritt det skapet, og en kilde til mye engstelse i meg. Når vi skulle til legen, lå alltid tanken på de store sprøytene i bakhodet. Ikke nok med at vi fikk sprøyter av sykepleierstudentene, men vi måtte altså se dem i hverdagen vår òg.

Heldigvis har jeg også positive minner fra legeundersøkelsene. Når vi skulle ta røntgen, måtte vi gå ned til en annen bygning. Jeg husker at jeg skulle ta gjennomlysning av lungene. Jeg kom inn i røntgenrommet og måtte ta på meg et blyforkle. Deretter måtte jeg stille meg inn i gjennomlysningsapparatet med hendene i hoftefeste. Legen satt foran apparatet, lyset i rommet ble slukket, og apparatet ble slått på mens legen dreide meg fram og tilbake mens jeg pustet dypt inn og ut. På denne avdelingen jobbet det en snill sykesøster som ga oss innpakkingsfolien til røntgenfilmen. Dette var en slags tinnfolie, og det var veldig stas å få denne. Det jobbet også en ungarsk lege her. Han snakket gebrokkent norsk og var trivelig.

Etter hvert ble jeg flyttet over til Ellens avdeling. En gang var vi nede i vaskerommet som lå i kjelleren. Her var det lange vaskekummer med vannkraner på rekke og rad. Jeg hadde på meg en helt ny pyjamas med hvite bukser som mor hadde sydd til meg. Søsteren

Søstre Rolfsen med nye dokker. Hanne til høyre.

min gjorde narr av meg og kalte meg for "baker'n". For en som i utgangspunktet var utrygg, føltes det ikke godt. En kveld sto vi i vinduet på rommet vårt og så utover Oslo. Det var helt mørkt og vi kunne se alle lysene og lyskasterne som sveipte over himmelen. Når jeg i dag ser slike utsikter tenker jeg ofte tilbake på utsikten fra Grefsen.

Tid for hjemreise

Etter halvannet år skulle vi få dra hjem til Rjukan igjen. Mor og far var kommet for å hente oss, og vi sto klare i kåpene våre. Men plutselig sa pleierne at vi ikke fikk lov til å dra allikevel. Søsteren min var blitt forkjølet, og vi måtte begge vente to uker til hun var frisk før vi fikk reise. Det var jo barbarisk!

Jeg husker ingen av de voksne som arbeidet på sanatoriet, men i flere år i etterkant av oppholdet hadde vi kontakt med søster Lillian. I barndommen hadde jeg ingen formening om hvorfor vi hadde denne kontakten, men søsteren min har sagt at mor var veldig begeistret for henne. Hver jul og påske lagde vi marsipan som vi sendte til søster Lillian fordi vi visste at hun likte det. I voksen alder har vi også besøkt henne på Tromøya. En gang fortalte hun til min søster at det var mange ting hun angret på fra tiden da hun arbeidet på Grefsen. Det var ting de hadde gjort galt, sa hun, men jeg vet ikke om hun utdypet dette i noen særlig grad.

Tiden på Grefsen var aldri et samtaleemne i familien vår. For mor hadde det vært en forferdelig tid. Hun hadde sydd navnermerker inn i klærne våre før vi dro dit, så hun visste jo at vi skulle innlegges. Jeg tror hun hadde en svært sterk skyldfølelse for at de lurte oss slik, og det har jeg forståelse for.

Tekst/intervju: Eva Marie Sund

Fra Hannes minnebok.

Øverst og til venstre denne side:
Hannes leker på Grefsen.

Nederst denne side: *Far bygget dessuten en treske med lås som søsteren min fikk slik at vi kunne låse inn godteriet som vi fikk av dem.*

Motstående side: Ellen (foran) og Hanne med nye dukker, sammen med andre barn på Grefsen.

Erik Hermansen

Født 1954, Bærum. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium 1956–58 (28 mnd) med voksende kjertel i lungene.

Hva skjedde egentlig?

Da jeg kom til Grefsen barnesanatorium i februar 1956, var jeg bare en liten pjokk på ett år og fem måneder med en voksende kjertel i lungene. Mor og far var med da jeg skulle legges inn. Jeg hadde med meg leker som skulle gjøre tiden som pasient litt lettere, men de ble tatt fra meg så fort foreldrene mine hadde gått. Hvor det ble av lekene vet jeg ikke, men jeg fikk dem aldri tilbake.

Mor og far fikk komme på besøk hver søndag mellom klokka to og tre. Da hendte det at de hadde med seg gaver til meg, men ettersom lekene forsvant etter hvert besøk, forsto de at de måtte ta dem med seg hjem igjen. Jeg har alltid lurt på om det var noen heldeilige barn et annet sted som fikk mine gaver.

Andre minner fra denne tiden er ofte knyttet til fysiske følelser på kroppen. Etter at saken om sanatoriebarne kom opp i media, tok jeg motet til meg og spurte for første gang mor om denne tiden. Hun tok frem fotografier som hun aldri har vist meg tidligere, som hun og far hadde tatt da de besøkte meg på Grefsen. Etter dette er det som om mange brikker har falt på plass. Plutselig forstår jeg hva trykket som jeg i alle år har følt over brystet kom av: At det er et minne etter å ha vært stroppet fast til sengen! På det ene fotografiet kan jeg se at den ene reima går på tvers av brystet mitt. Nå har jeg også fått en forklaring på hvorfor jeg har minner hvor det føles som om jeg ikke har hender. På noen av fotografiene ser jeg at jeg sitter i sengen med votter på. Jeg

tror det var for at jeg ikke skulle kløre søstrene. Heldigvis smiler jeg på mange av disse fotografiene. Det var nok godt å ha mor og far på besøk.

I sovesalen sto det en stor kommode med mange skuffer hvor barnas tøy og andre egendeler ble oppbevart. Lenge hadde jeg kun en svak erindring av en kommode, uten at jeg kunne plassere hvor og når jeg hadde sett den. Etter at jeg fikk se bildene fra Grefsen, innså jeg at det var her den store kommoden hørte hjemme. Av dem som jobbet der, husker jeg best en som antakelig var oversykepleier eller noe lignende. Det var som om hun hadde to personligheter. Den vennlige siden kom frem når foreldrene mine var på besøk. Men når de ikke var der, kunne hun løfte meg etter ørene eller klappe til meg. På et av bildene ser jeg meg selv sittende på fanget til hennes snille personlighet foran juletreet.

Jeg kan ikke huske så mye fra måltidene vi fikk, men jeg har aldri klart å spise fiskesuppe. Først etter at saken om Grefsen sanatorium kom opp, og jeg hørte en beretning om fiskesuppa som ble servert der, forsto jeg hvorfor. Vi fikk vel også havregrøt kokt på vann, men dette liker jeg fortsatt.

Brukt som testperson?

Jeg var svært syk i en periode av sanatorieopp- holdet. Jeg har forstått det slik at det tok en tid før de ga meg den rette medisinen som gjorde meg frisk. Dette medførte at jeg måtte være der lengre enn jeg

i utgangspunktet hadde trengt. Jeg ble utskrevet i juni 1958, etter to år og fire måneder. Av og til har jeg lurt på om jeg ble brukt som en slags prøvekanin for at de kunne teste ut forskjellige medikamenter. Det var visstnok også slik at min tante, som var bemidlet, tilbød seg å betale for deler av behandlingen min.

Mor var selv innlagt på sanatorium med tuberkulose, men ikke verken hennes eller mitt opphold har noen- sinne vært samtaletema i familien. For mor har det vært vanskelig nå som saken igjen har kommet opp. Jeg har aldri følt meg stigmatisert som følge av opp- holdet på sanatoriet, men så har jeg aldri snakket med noen om det heller. Det er jo en tid jeg ikke husker så mye fra. Det er trolig også grunnen til at jeg ikke føler meg spesielt preget av tiden på Grefsen, bortsett fra de marerittsaktige drømmene jeg har. Det er spesielt en drøm som har fulgt meg hele livet. I denne ser jeg en ball som ruller og ruller, og den blir større og større. Jeg kan fremdeles våkne opp, svett, av drømmer som dette.

Jeg håper at forholdene ved norske sanatorier skal bli gjort gjenstand for en granskning. Det er min klare beskjed til helse- og omsorgsminister Bjarne Håkon Hanssen. Jeg har forsøkt å komme i kontakt med Oslo sanitetsforening, men har ikke hørt noe fra dem.

Tekst/intervju: Eva Marie Sund

Mor og far fikk komme på besøk hver søndag mellom klokka to og tre. Da hendte det at de hadde med seg gaver til meg, men ettersom lekene forsvant etter hvert besøk, forsto de at de måtte ta dem med seg hjem igjen. Jeg har alltid lurt på om det var noen heldige barn et annet sted som fikk mine gaver.

Etter at jeg fikk se disse bildene er det som om mange brikker har falt på plass. Plutselig forstår jeg hva trykket som jeg i alle år har følt over brystet kommer av. Det er et minne av å være stropet fast til sengen! Reimene skulle holde meg fast til sengen slik at jeg ikke beveget for mye på meg. På det ene fotografiet kan jeg se at den ene reima går på tvers av brystet mitt.

Nå har jeg også fått en forklaring på hvorfor jeg har minner fra sanatoriet hvor det føles som om jeg ikke har hender. På noen av fotografiene ser jeg nå at jeg sitter i sengen med votter på. Det var visstnok for at jeg ikke skulle kløre søstrene. Heldigvis smiler jeg på mange av disse fotografiene. Det var nok godt å ha mor og far på besøk.

WINNER
ATORIUM 1951-1954

Thor Erling Johnsrud

Født 1949, Nittedal. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium 1960–63 med ikke smittsom pleuritt.

Det var ikke mye å skryte av

Ti år gammel kom jeg til Grefsen sanatorium. Legen mente at jeg bare trengte å være der i tre måneder, men oppholdet varte i tre lange år. Jeg kom fra Nittedal, hvor jeg bodde i et lite hus som tilhørte kruttfabrikken hvor far jobbet. Det hendte det smalt på kruttfabrikken, og da ristet det skrøpelige huset. Trykket forplantet seg innefra slik at den ytre kledningen ble sprengt ut. Mellom ytre kledning og innvendig panel, kunne jeg stikke hele handa mi inn. Det var ikke noe isolasjon i veggene og jeg pådro meg dobbeltsidig lungebetennelse. Jeg var på besøk hos en kamerat og det viste seg at faren hans hadde smittsom tuberkulose. Han visste om det, men gjorde ingenting med det, så det var han som smitta meg, men det ble ikke tatt affære før enda en ble smittet. Jeg hadde pleuritt, men var ikke smittefarlig.

Vi tok toget til Grefsen, men jeg husker ingen detaljer. Nå har jeg begynt å tenke på hva som skjedde, men jeg har fortrent det ved å dytte det langt bak. Det lar seg ikke gjøre å huske førtisju år tilbake i tid.

***En dag jeg var ute å lekte, kom
mutter og fatter sammen ut for å
hente meg. Da skjønte jeg at noe
var veldig galt. Foreldrene mine
hadde fått brev om at jeg var syk.***

Dagene begynte sånn ved sjutida, da sto vi opp og gikk ned i kjelleren for å vaske oss og kle på oss. Etterpå

var det frokost. Det var mye bederva mat og melka var blåsur. Det var ikke noe vits i å nekte og vi måtte drikke tran og ølgjær. Tranen var verst, men en stund hadde jeg en kamerat som ikke likte ølgjæren, så vi bytta. Senere bad jeg moren min ta med et pålegg som het Rødtopp, et slags syltetøy som jeg tenkte jeg kunne blande med tranen, men jeg kastet opp da også. Etter et år gav de meg faktisk trantabletter, for det var ikke mulig å få i meg tran på noen annen måte. Selv om jeg kom fra små kår, var jeg vant til ordentlig mat som smakte godt. Det er underlig at vi fikk så dårlig mat, når kosten skulle være en del av behandlingen.

Vi ble truet med straff om vi ikke lå stille i sengene, derfor turte ingen å stå opp. Jeg vet ikke hva straffen var, for jeg gjorde som de sa og fikk ikke straff. Jeg blei aldri lagt i reimer eller straffet, bortsett fra en gang da jeg ble låst inn i et kott. Den historien begynner egentlig med et besøk fra mutter og fatter. Jeg hadde fått godterier, og da de var gått kom en gutt og sa at han skulle ha godteriene. Han hadde med seg to hjelpere som støttet ham og selv om jeg sa nei, tok han alt sammen. Neste gang jeg hadde besøk, hadde jeg forberedt meg. Jeg stilte meg mellom to senger og i det han kom mot meg sparket jeg ham så hardt jeg kunne i skrittet. Han knakk sammen på golvet og siden fikk jeg ha godteriene mine for meg selv. Jeg ble skikkelig hard for her var det ingen som var kjerne-venner. Her overlevde bare den sterkeste. For å hevne seg beskyldte den samme gutten meg for å stjele fem kroner. Han sladret til læreren som trodde

på ham og hadde all makt. Som straff ble jeg låst inn i et kott og lyset ble slokket. Hvor lenge jeg satt der, husker jeg ikke, og lenge etterpå kom det frem at han hadde løyet, det var tøft, for det var ingen som trodde på meg.

Andre ganger hadde jeg et kott hvor jeg kunne gjømme meg bort og grine. Når jeg skulle grine, måtte jeg gjømme meg så ingen så det, for vi skulle ikke grine, da ble vi ikke friske. Legen sa at jeg skulle komme hjem til jul, men da det nærmet seg jul måtte han si at dessverre, jeg kunne ikke komme hjem likevel. Det var tøft og se at andre som kom etter meg, reiste hjem igjen før meg. Jeg hadde mange tunge stunder.

Vi fikk sprøyter hvor spissen var 6-7cm lang og beholderen i stål var i all fall tjue centimeter lang, og blank, en forferdelig stygg sak.

Behandlingen var mat, hvile, PAS og sprøyter i rompa med noe vi kalte *strept* annen hver dag. Det var vondt, særlig om de som satte sprøytene var uerfarne. Etterhvert ble PAS byttet ut med 36 piller som lignet på nonstop. Jeg tok medisiner i et år etter at jeg kom hjem. Så var det alle røntgenbildene, samt bronkoskopi som vi tok på Ullevål. I begynnelsen fikk vi eter og sovna, men de siste gangene fikk jeg bare lokalbedøvelse. Jeg tok bronkoskopi elleve ganger.

bedømt: 26/4.1960

lper.: 48.10.14

Placode	Reaktus	Ant. Jyris.	Reaktus	Stor. per. Tann	Antenn
	5 1x 20-				
	5 1x 20-				
	3 springtear 75-				

TS. for med.
TS. under opph.
TS. ved vakt.
TS. i vilt.

Blåse ved indoksent:

Blåse ved undertrykk:

Navn	4	10
Skoleklasse	4	10
Plasigrupper	1	10
St. i	21 mm	1/2 10
Utskjæring	4300	
Rep. Indes.		
Målt. Vekt, Kap.	1 1/4	1/2 10
Vekt	37 kg	58,7
Arbeidsford	g. od	god

Brønnehode: 7 ganger. 2 ganger perforasjon, sist i oktober 1960

Tak. ut: Bronkier: 130 g. Vekt: 220 g. Pål: 10500

MS Hest: Bronkier: 130 g. Vekt: 220 g. Pål: 10500

Thyreoideitt Pneumothorax Pleuropariet. Sklerotiserings
 Bronkier: Segment Lobektomi Pektometri

Andre opplysninger: Smerter i inguinalregionen.
 Andre opplysninger: Bronchittis 6 mnd. gal. Hjernerystelse 6 år gal. Vanl. barnesykt.
 Omslager mars 1960.
 Ved innkomsten ble det funnet en atelektase av v. underleppas apicale segment
 og etterhvert kom det til å være en cavernosuspekt oppsvulst. Man har fått
 vanlig trøstterapi som han har tatt godt. Det har etterhvert kommet regne
 av cavernen og ved planografi den 4.3.63 var det ikke tegn til restcaverna.
 Overlevd til 63 år.
 78 grunn av dårlige sosiale forhold og pasientens
 utstående alder har man beholdt han her lenge men
 skriver han ut til hjemmet den 18.3.63 med PAS og
 ISH. Han kommer til kontroll her medio mai-63.

Utdrag fra Thor Erling Johnsruds journal.

Overlegen drev med forskning, det har jeg fått greie på seinere. Hva han gjorde med oss, fikk jeg aldri greie på. Jeg fikk tre hvite piller om kvelden som het INH, men jeg vet ikke hva det var i dem. I begynnelsen kunne jeg svelge pillene med spytt, mot slutten trengte jeg to liter cola for å få dem ned.

Mutter og fatter kom på besøk, men det var sjelden. Jeg fikk også besøk av en fetter. Når de skulle gå, hadde jeg lyst til å bli med dem hjem igjen. Jeg var ti år, fulgte dem til porten, og så var det å si hadet.

Noen lyspunkt var det. På barneavdelingen var det en søster som var enestående, alle gledet seg til hun hadde vakt. Hun var alles favoritt. Hun kunne spille gitar og hun sang for oss, holdt rundt oss og vi følte at hun brydde seg og var oppriktig glad i oss. Hun var et unikum med sitt smittende humør og et lys i tunnelen i en vanskelig tid. Hun var vel midt i tjuårene, mørk, pen og passelig høy. Jeg har mye å takke henne for.

Jeg mistet tre år av min skolegang og det var liksom det som var fremtida mi. Den ble liksom borte, og det er nesten det verste.

Lese kunne jeg før jeg begynte på skolen. Som såkalt skolelys hadde jeg drømmer om å bli noe, men etter tre år var karakterene mine bønn i bøtta. Det var ingen som tok fatt i det. Hva var skoleopplegget?

Mye handlet om å greie seg sjøl. Det var ei søster som het Johanne som skulle undervise alle fra barneskolen til videregående. Noen fag gikk greit, men matematikkundervisningen var katastrofal. Jeg lærte ikke om brøk, og nyere matematikk hadde jeg ikke peiling på.

I 1962 bygde de en sklie, i tilfelle brann, og den var morsom å leke med, men det fikk vi ikke lov til. Jeg kan ikke huske at vi hadde noen leker, noe klatretau eller noe, men skauen bak der brukte vi en del. Det sto ei smie i hagen. En av pasientene lærte oss å smie. Jeg var sprek og god i gym, og om kveldene vandret jeg oppover hele Grefsen og solgte lodd. Jeg likte svært godt å være ute i naturen. Vi fikk imidlertid ikke lov til å sole oss eller å ta av oss på overkroppen. Vi fikk ikke bade, derfor lærte jeg aldri å svømme. Det er fortsatt det verste jeg vet.

Jeg bodde på et tomannsrom alene i en periode. En gang jeg var ute i skogen og lekte med pil og bue, traff jeg en hubrounge i hodet så den besvimte og falt ned. Jeg tok den med meg inn på rommet, fôret den med mat jeg stakk unna fra måltidene, og oppbevarte den i nattbordet. Om kvelden lot jeg den fly rundt i rommet. Den var på rommet mitt i tre måneder, og ble skikkelig stor, og tam. Det var hyggelig. En dag under legevisitten begynte den å lage lyder i nattbordet. Overlegen spurte hva som var der inne. Jeg svarte som sant var, at det var en hubro. Da lurte han på om han kunne få se den. Det sa jeg ja til og jeg tok den tamme fuglen ut av nattbordskapet. Du skulle sett ansiktene

til søstrene! Da spurte legen om det ikke var på tide å slippe den ut, og det var jeg enig i. Du skulle sett det merkelige opptoget som marsjerte fra rommet mitt og ut, med meg i spissen med den tamme hubroen på armen, overlegen, assistentlegen, oversøster og søsterelever. Så slapp jeg den fri og den fløy ut i verden.

I et privathus rett over veien bodde det ei veldig søt jente. Vi ble kjæresten og det hendte vi gikk på kino sammen. Søstera hennes hadde også vært sammen med en gutt fra sanatoriet, og hun var blitt smittet, så da jeg skulle hilse på foreldrene hennes, fikk jeg beskjed om at jeg ikke skulle komme innenfor det huset en gang til. Til tross for dette holdt vi faktisk sammen i noen år, men vi møttes i skjul.

Det er i grunnen lettest å huske de positive opplevelsene. De negative har jeg dyttet så langt tilbake som jeg bare kan. Nå begynner de negative minnene å komme frem. Det var jævlig å bli skilt fra mor da jeg bare var ti år. Det var vondt og følelsene sitter hard i meg ennå. Jeg kan ikke huske en eneste julaften eller en juleferie, det er borte for meg alt sammen.

Jeg mistet alle de gamle vennene mine mens jeg var på sanatoriet. Jeg skjønnte ikke hvorfor. Den eneste vennen jeg hadde var fetteren min. Jeg blei veldig hard og fikk ikke noen nye venner før jeg begynte å jobbe. Hvorfor jeg aldri snakket med mine foreldre om sykdommen, vet jeg ikke. Allerede da var jeg begynt å dytte ting bak meg. Jeg tror tuberkulose var mer

tabu enn kreft. Det var en sykdom som angrep de med dårlig råd, de som var fattige og ikke hadde noe særlig status. Derfor fortalte jeg ingen om sykdommen. Jeg tror ikke jeg fortalte det til kona mi en gang. Mange spurte åssen jeg hadde hatt det, men jeg svarte ikke på det. Jeg holdt det for meg selv, for jeg visste at det ikke var mye å skryte av. Det er først de to siste månedene at det har gått opp for meg at det var flere enn meg som opplevde dette. Andre som kjenner meg, kan sikkert si noe om på hvilken måte oppholdet har preget meg. Det med skolegangen syns jeg var ille, at ingen tilbød meg hjelp, jeg var jo så flink på skolen før jeg ble lagt inn.

Da jeg kom hjem var det mange som spurte meg åssen jeg hadde hatt det, men jeg svarte ikke på det. Jeg holdt det for meg selv, for jeg visste at det ikke var mye å skryte av.

Nå tenker jeg at jeg har fått tømt meg litt, fått fortalt hvor tøft det var å bli behandlet på den måten. Det er rart å tenke på at behandlingen skulle være god mat, og så fikk du mat som var bedervet. Det var ingen som kontrollerte hva som foregikk, det var jo en lukket institusjon. Jeg tror noen hadde reagert, dersom noen hadde hatt innsyn.

Jeg snakket ikke om disse tingene med mine foreldre. De er nå døde. Jeg turte ikke å si til foreldrene mine at jeg gruet meg til å gå på skolen da jeg kom hjem. Ingen lærer tok fatt i meg. Jeg begynte på planen i alle fag og det varte i to måneder. Jeg sloss meg gjennom det siste året og så var det rett i jobb. Med den karakterboka jeg fikk, kom jeg ikke inn på en eneste skole. Jeg tok toget klokka 04.45 fra Nittedal og var ikke hjemme før i sjutida om kvelden. Derfor flyttet jeg på hybel, bare 15 år gammel. Jeg var selvstendig og hadde ingen problemer med å klare meg alene. Men jeg fikk ikke noe mer skole. Jeg har tatt fagbrev i trykkebransjen og jobber som seriegraf. Alle de svære plakatene som henger på Oslo S, har jeg trykket. Om jeg hadde hatt en normal oppvekst, hadde jeg ikke hatt den jobben jeg har i dag, for jeg hadde så lyst på utdanning.

Tekst/intervju: Inga Gullhav og Hilde Thygesen

Jon Roger Sumstad

Født 1956, Måløy (Sogn og Fjordane). Innlagt ved Reknes sanatorium 1961–62.

Noen må ha visst hva som foregikk

I 1961 fikk alle i vår familie tuberkulose, bortsett fra mor, hun ble syk året etter. Først ble far veldig syk og ble sendt til et sanatorium på Sandane. Vi var tre brødre. Jeg var fem år gammel. Min eldre bror var sju og yngstemann var bare tre år. Sammen med mor og tanta vår ble vi sendt til Molde for undersøkelse på sykehuset der. Vi kom fra Måløy, så vi reiste med hurtigruta. Jeg husker turen som om det skulle vært i dag. Da vi kom til sykehuset, fikk mor beskjed om at hun bare skulle reise hjem igjen. Hun måtte dra uten å få tatt avskjed med oss. Jeg husker at vi skrek, lillebroren min og jeg, for vi ville jo følge med henne. Min eldste bror skrek ikke, tror jeg, han tok på en måte en farsrolle overfor oss to.

Alle tre ble sendt til Reknes utenfor Molde der vi var i elleve måneder. Jeg kan ikke huske om vi bodde på samme rom. Vi ble ikke behandlet som søsken, så vidt jeg husker.

Det var et veldig strengt regime på sanatoriet med mye bruk av straff. Jeg var ganske urolig av meg og ble ofte lagt i reimer. Det var en slags sele som ble spent fast over brystet mitt. Det likner litt på de selene som små barn har på seg når de sitter i vogn. Reimene ble festet til senga. Så lå jeg der tjoret fast og sprellet med beina. Jeg var fem år og ganske kraftig av meg, så av og til klarte jeg å rive meg løs. Da fikk jeg bank på blanke messingen.

Det var småting som førte til at reimene ble tatt i bruk. Det kunne være at du ikke gikk og la deg når du skulle, eller at du gikk ut av senga etter sengetid. Også bråk og uro førte til straff. I alle fall én gang ble jeg låst inne i et skap. Det har min eldre bror bekreftet. Det var fordi jeg hadde vært veldig bråkete. Jeg husker også at jeg prøvde å rømme en gang. Da ble jeg stoppet ved døra og lagt i reimer.

Vi var borte fra denne verden. Jeg husker stedet som et slags fengsel med sykepleiere iført hvite hetter. Jeg opplevde ikke at de viste oss noen form for omsorg. Vi var bare noen som var syke. Enkelte var veldig syke, og det skjedde også et dødsfall mens vi var der. Vi så han i sengen, så ble han tatt bort. Det var det hele. En annen gutt som var like gammel som meg, fikk beskjed om at moren hans var død. Han måtte bli igjen på sanatoriet. Det ble ikke snakket så mye om det.

Hver dag til faste tider ble vi sendt ut i luftegården for å få frisk luft. Det var en viktig del av opplegget. Vi fikk også mye medisiner. Jeg husker spesielt PAS-medisinen. Det var noen oransje greier som smakte helt forferdelig. Vi tok den lenge etter at vi kom hjem. Jeg husker at mor blandet den med syltetøy. At vi fikk veldig dårlige tenner alle tre, tror jeg har med medisinen å gjøre. I senere tid har jeg brukt over 70 000 kroner på å få reparert tennene mine, uten å få noen støtte til det. Ingen av brødrene mine har hatt den muligheten, så de sliter fortsatt med dårlige tenner.

En annen del av behandlingen på Reknes var at vi fikk sprøyte annenhver dag. Jeg husker at jeg besvimte første gang jeg fikk sprøyta. De skremte oss jo med en stor sprøyte ellers også. Jeg var livredd og selv i dag blir jeg helt stiv i kroppen dersom jeg får sprøyte.

En vanlig dag bestod ellers i å leke med de andre barna og å gjøre det beste ut av det. Jeg husker også at vi hørte på radioen. Det var tidlig legging og så skulle det være stille. Vi fikk ikke besøk og hadde ikke kontakt med noen hjemmefra mens vi var der. Mor forteller at hun ikke fikk besøke oss, og at hun heller ikke fikk lov til å ringe til oss fordi vi kunne få hjemlengsel. Og far var jo syk. En kamerat av meg var på Reknes samtidig med meg. Han fikk besøk av sin mor som fungerte som en slags kurér for min mor og kom med sjokolade og sånn. Det var et lyspunkt selv om det ikke var oss hun besøkte. Jeg kan ikke huske at vi fikk noen som helst form for omsorg i det hele tatt de elleve månedene vi var der. Det var ingen klemmer eller hånd å holde i. Vi var helt alene og det opplevde vi som et svik. Men jeg husker at vi fikk en julehilsen på julaften. Mor har senere fortalt at det ble sendt mange gaver til oss den julen vi var på Reknes, men de gavene fikk vi aldri. Det var vel fordi de mente at dette ikke gagnet oss, at vi ville få hjemlengsel.

Det med mat var et kapittel for seg. Vi ble tvangs-fôret rett og slett, ved hvert måltid. Jeg husker at lillebroren min var veldig tynn da vi kom hjem. Jeg var av den mer fyldige typen og spiste nok stort sett

Vi tre brødrene følte oss ikke syke. Bildet er det eneste som ble tatt av oss mens vi var på Reknes. Det er jeg som er i midten. Vi skulle se glade ut på bildet, for det skulle sendes til mor og far.

Barnesanatoriet, Reknes, Molde, ca 1920. Reknes Sanatorium for tuberkulose var Norges første statlig drevne sanatorium og ble opprettet i 1896 som et såkalt tæringshospital, med 72 senger i de nyeste bygningene til det tidligere leprahospitalet. Sanatoriet var i drift frem til 1960 da det nye Fylkessjukehuset i Molde åpnet og lungeavdelingen der overtok pasientene.

det som kunne spises. Men det er enkelte typer mat, som for eksempel fiskeboller, som jeg fremdeles ikke klarer å få i meg.

Storebroren min ble erklært frisk to-tre måneder før lillebroren min og jeg. Da han kom hjem, fikk mor påvist tuberkulose og måtte på sykehus, så han måtte bo hos besteforeldrene våre i en kort periode. Jeg husker godt den dagen mor kom og hentet lillebroren min og meg på Reknes. Vi hadde fått beskjed dagen før at vi skulle hjem. Underlig nok opplevde jeg ikke dagen som en god dag. Mor var jo glad, men det var

ikke slik at jeg kastet meg om halsen på henne.

Jeg var sint og skuffet og følte meg sveket av alle.

Jeg husker at vi reiste med hurtigruta og at det var godt å komme hjem til Måløy. Men vi ble fortsatt regnet som syke, så det ble mye doktorbesøk, medisiner og helsesøstre på oss, og masse sjekking i flere år etterpå. Senere kom også far hjem. Han hadde vært veldig syk. Det var et under at han overlevde.

Hjemme ble vi frosset ut av vennene våre. Folk gikk utenom oss, og vi ble ikke invitert i selskaper og den slags. Vi ble regnet som smittefarlige selv om vi ikke

Dagsorden:

Kl. 7 ^{1/2} :	Op! Sengen slaes op. Kropsvask. Paa- klædning. (Se regler herom).
• 8—8 ^{1/2} :	Frokost.
• 8 ^{1/2} —9:	Opredning av sengen, støvtørring, opryd- ning i skaper o. s. v.
• 9:	Liggekur.
• 10 ^{3/4} :	Havresuppe.
• 11— ¹¹ / ₄ :	Skole.
• ¹¹ / ₄ —1:	Vaske hender og ordne sig til middag.
• 1:	Middag.
• 1 ^{1/4} —3 ^{1/2} :	Liggekur.
• 3 ^{1/2} :	Mellemmat. Fri til 4 ^{1/2} .
• 4 ^{1/2} —6 ^{1/2} :	Liggekur. (4 ^{1/2} —5 lysbad hver annen dag).
• 6 ^{1/2} —7:	Rydning og rengjøring i kurhallen. Vask henderne.
• 7:	Kveldsmat.
• 8 ^{1/2} :	Kveldsvask. Tilsengs.
• 8 ^{1/2} :	Lysen slukkes. Ro.

Fra *Kurbok for Reknæs Sanatorium* av Margrethe Folkestad (1884–1962) som var overlege ved Reknes fra 1923–1936. Fra 1936–54 var hun direktør og overlege på Grefsen sanatorium.

var det. Det ble imidlertid ikke snakket om dette og ingen sa noe om hvorfor. Det var en form for mobbing ser jeg nå, selv om det ordet ikke ble brukt på den tiden. Det fant sted i mange år og vi måtte kjempe mot det hver dag. Og selv om vi var veldig glade i mor og far så ble det ikke mye klem og kos. Vi hadde ikke den nærheten som jeg har med mine barn. Vi fikk heller ikke noen klem fra vår onkel og tante, for de var veldig redd for smitte. Så vi mistet veldig mye nærhet.

Min far og hans bror drev et stort bakeri, og også der fikk de merke at folk var redde for smitte. Da ting stod på som verst var det ingen som ville handle der, har mor fortalt. Det var mens far var syk og mor måtte overta hans jobb. Jeg tenker ofte på hvor tøft det må ha vært for mor. Hun ble mer og mer sliten. Folk som kom inn i bakeriet, bemerket hvor tynn og syk hun så ut. Til slutt var hun nesten ikke i stand til å gå. Da far kom hjem igjen, var økonomien svært vanskelig, og det tok tid før kundene vendte tilbake. Vi brødre fikk streng beskjed om å holde oss borte fra bakeriet.

I årenes løp har jeg snakket en del med mine nærmeste om oppholdet på Reknes, men det har vært få som virkelig har trodd meg. Jeg har tenkt at dette må komme ut en gang, så den oppmerksomheten det har vært rundt dette den siste tiden, opplever jeg som veldig positiv. Det betyr mye for meg at det som skjedde nå kommer frem i lyset og blir offentlig kjent. Det skal ikke kunne skje igjen. Noen, doktorene eller andre, må ha visst hva som foregikk, at det ble brukt seler og annen form for tvang. Jeg har undret meg og tenkt mye på hvordan de kunne tillate det.

Jeg for min del er nok en stayer. At jeg har det bra i dag har å gjøre med at jeg har fått profesjonell hjelp. Oppholdet på Reknes og årene etterpå har preget både meg og brødrene mine. Det er helt klart. Kanskje vil oppmerksomheten rundt dette føre til at flere står frem og forteller sin historie.

Tekst/intervju: Hilde Thygesen og Inga Gullhav

Kirsten og Magnar Huseby

Født 1955, Lillestrøm/Vålerenga i Oslo. Innlagt ved Åkeberg barnehjem i Oslo 1959–61 (18 mnd) med pleuritt.

Født 1954, Nordfjord/Vålerenga i Oslo. Innlagt ved Åkeberg barnehjem i Oslo 1960–61 (14 mnd) med pleuritt.

Foreldrenes plass er bak glassruten

For oss begge er den vonde avskjeden med mor det mest traumatiske minnet fra tiden i Åkebergveien. Vi ser tydelig at måten det ble gjort på, ga oss mindre tillit til den kanskje viktigste personen i våre liv, mamma.

Kirsten: Jeg var fire år da jeg ble lagt inn ved tuberkuloseinstitusjonen Åkeberg barnehjem. Fra oppholdet har jeg ikke mange konkrete minner, men dagen da jeg kom dit sammen med Magnar og mamma husker jeg godt. Mamma, som var utdannet barnepleier, hadde tatt på seg en pleieruniform, kanskje for å berolige meg med at hun skulle bli der. Da hun skulle dra,

ble stemningen helt hysterisk fordi pleierne måtte dra meg ut av armene hennes med makt. Jeg husker hvordan det kjentes å bli dratt fra begge kanter og at mamma kom løpende etter meg i den hvite pleierfrakken. Deretter er det som om alt ble svart. Kanskje de ga meg et beroligende middel? Jeg vet ikke. Da jeg våknet opp neste dag, lå jeg i et rom helt for meg selv. Denne dagen fikk jeg både druer og fargestifter av sykesøstrene.

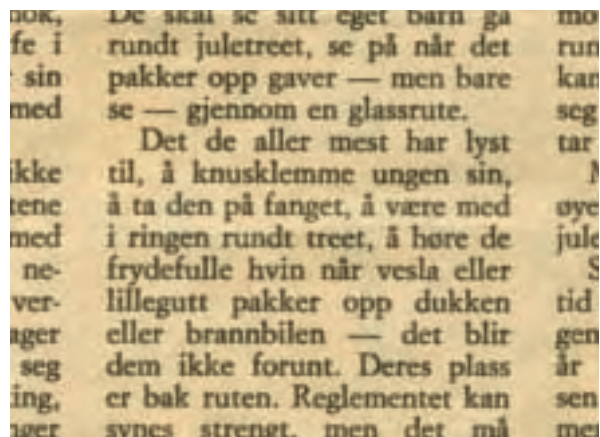
Av og til plager det meg at jeg ikke husker så mye fra denne tiden. For det meste er bare korte glimt; som den store, lyse salen med høye vinduer uten gardiner

hvor jeg ble flyttet etter at jeg ble bedre, og jentenes kjoler med forkler og rysjer på ermene. Jeg husker også de lyseblå uniformene til pleierne og de stive hvite hettene de hadde på hodet. Det var et lite lekerom med et dukkehus som man kunne krype inn i. Hvis vi var flinke og spiste opp all maten, fikk vi noen ganger være med en pleier rundt og levere post til de forskjellige avdelingene. Det var ekstra moro. Jeg husker institusjonen som et vennlig sted.

Mamma fikk ikke besøke meg før etter tre måneder. Jeg tror nok dette var vanlig praksis, men kanskje var det også fordi det å forlate meg der hadde vært så opprivende for henne. Hun var en svært omsorgsfull person. Hvis vi var syke hjemme, stelte hun alltid så pent med oss. Jeg kan tenke meg at for mamma var det å skilles fra meg som å måtte rive av seg en arm. Da hun omsider kom på besøk, måtte hun stå bak en glassvegg. Den vonde avskjeden, i tillegg til at jeg nå måtte leve med en glassvegg mellom mamma og meg i halvannet år, er det som står tilbake som det mest traumatiske for meg fra denne tiden. Mamma fortalte senere hvor vanskelig det var å stå der, bak glasset. Av og til hadde hun med seg søsteren sin som støtte, men tante trakk seg

Ukebladet *Hjemmet* trykket en artikkel om julefeiring i Åkebergveien. Kirsten står lengst til høyre på bildet.

Fra *Hjemmets* artikkel julen 1960.

ofte tilbake og gråt. Noen ganger får jeg en følelse av å være i et lukket rom, av å være i en glassboble. Som voksen har jeg tenkt at det kan være minnene fra det å være på den ene siden av glassveggen som gir meg denne følelsen.

Jeg har et utklipp fra *Hjemmet*, antakelig fra jula 1960, fra en artikkel om julefeiringen på tuberkuloseinstitusjonen. Det er et stort bilde av fire småjenter foran et pyntet juletre. Jeg er en av disse, og står lengst til høyre i bildet. Vi er kledd i like kjoler i rødrotete mønstre og med hvite sløyfer i håret. Jeg smiler og holder i en liten kurv. Journalistens vinkling i artikkelen er interessant. Hun eller han har hatt stor forståelse for hvor vanskelig det var for foreldrene å stå på utsiden av glassveggen. Selv kan jeg huske at jeg tenkte "Skal de stå der og se inn på oss?" Som mor kan jeg lettere identifisere

meg med mammas følelser. Likevel har jeg reflektert en del over akkurat hva slik isolasjon kan gjøre med et lite barn. Det å skille mor og barn med en glassvegg over tid mener jeg nærmest er å regne for tortur.

En traumatisk innleggelse

Magnar: Jeg husker godt da lillesøsteren min Kirsten skulle legges inn på Åkeberg. Jeg var fem år og opplevde dramaet som foregikk inni mutter'n da vi skulle levere Kirsten. Jeg orket ikke å være der så jeg stakk på utsida og så dragkampen som foregikk inne gjennom vinduet. I flere måneder etter dette gikk jeg og kjente på hvordan stemningen hjemme hadde forandret seg. Senere overhørte jeg en samtale mellom mutter'n og fatter'n hvor de snakket om at han skulle legges inn på Vardåsen sanatorium så snart jeg var kommet til Åkebergveien. Da skjønnte jeg hva som snart ventet meg, og ikke lenge etter fikk jeg beskjed om at jeg skulle dit hvor Kirsten var. Med hennes innleggelse friskt i minnet slo jeg meg helt vrang, og skrek for å slippe. Det eneste som til slutt fikk meg til å gå med på å dra, var et løfte om at mutter'n skulle begynne å jobbe som sykepleier der. Den første kvelden i Åkebergveien gråt jeg meg i søvn. Da jeg våknet opp neste morgen, var ikke mamma der likevel, og jeg måtte innse at det hele hadde vært en løgn. Jeg følte det som et stort svik. Det beroliget meg litt at jeg viste at Kirsten var der, selv om hun da lå på et eget rom fordi hun var alvorlig syk. Jeg husker at hun ble veldig glad for å se meg, og det ble jeg også.

Når jeg tenker tilbake på denne tiden, er det først og fremst innleggelsen jeg husker som traumatisk. Alt i alt tror jeg det var bra for meg å komme meg bort fra mutter'n for hun var ustabil etter Kirstens innleggelse. I Åkebergveien hadde jeg faste, trygge rammer, og mange voksne personer å forholde meg til. Vi fikk ligge i sengene og høre på Barnetimen for de minste. Det var et høydepunkt. Det var også så mange morsomme og sprø barn der. Vi fikk frukt, appelsinjuice og god mat. Feiringer av barnas fødselsdager var velorganiserte, og vi fikk gaver. Etter hvert fikk jeg til og med en slags reservemamma i en av pleierne. Det ga meg trygghet. På fødselsdagen vår fikk vi komme opp på pleiernes rom og spise frokost der.

Men jeg husker også de ulykkelige, triste foreldrene som måtte stå bak glassveggen under luciafeiringen og i jula. Det var jo slik det måtte være. Fatter'n orket ikke å stå utenfor besøksvinduet, har jeg forstått i ettertid. Dermed fikk ikke mutter'n noen støtte fra den kanten. Sett i sammenheng med datidens mannrolle var det nok langt mer akseptert at mennene trakk seg litt unna på denne måten. Jeg tror jeg fikk en anelse legeskrekk av blodprøvene og sprøytene vi måtte ta hver uke. Selv om det bare var et stikk i fingeren, og legene var snille og i godt humør, var det skummelt. Senere på folkeskolen rømte jeg hver gang vi skulle ta blodprøver og den slags.

Magnar, nummer tre fra venstre, husker bursdagsfeiringene i Åkebergveien godt.

Både Kirsten og jeg husker plommehagen hvor vi lå og kuret. Vi måtte ligge helt i ro i saueskinnsposene. En gang var det en lege som klatret opp i et av trærne for å plukke plommer til oss. Fra denne hagen hadde vi utsikt til Oslo botsfengsel, og fra vinduene på den andre siden av bygningen kunne vi se Jarlen kino.

Som voksen ser jeg hvordan tiden i Åkebergveien og spesielt tiden etter har vært med på å forme meg som menneske. Både mitt samfunnssyn og ikke minst mitt forhold til kvinner er påvirket av dette. Jeg følte meg så lurt av mutter'n. Mange av disse følelsene har jeg fått utløp for i mitt virke som kunstner.

Satte sitt preg på familien

Kirsten: Jeg husker dagen da pappa kom og hentet meg etter ett og et halvt år i Åkebergveien. Jeg hadde med meg en koffert med den lille sagen til Magnar, som han hadde glemt igjen da han ble utskrevet. Da jeg kom opp trappa hjemme, sto mamma der og hadde lyst til å ta meg opp og bære meg inn. Men jeg lot henne ikke gjøre det. Hun hadde nok blitt litt fremmed for meg da. I stua satt det en kjempedukke i sofaen, og det sto bløtkake på bordet. På kvelden da jeg hadde lagt meg, kunne jeg se ut gjennom døra, gjennom gangen og inn til stua hvor mamma og pappa satt. Det føltes helt uvirkelig å ha mine foreldre innen rekkevidde igjen.

Magnar og Kirsten, nummer to og tre fra venstre foran, sammen med barn og sykepleiere under julefeiring.

Selv om det var godt å komme hjem igjen, ble oppveksten vår preget av tiden i Åkebergveien. Mamma hadde hatt det veldig tøft da vi ble innlagt, og var blitt helt alene hjemme på Vålerenga da pappa også ble syk og måtte til Vardåsen. Derfor kom mye til å handle om at det var synd på mamma. Jeg tar meg selv ofte i å si "...men det var verst for mamma."

Magnar: Hjemme var oppholdet aldri et tema. Fatter'n ble alltid veldig lei seg hvis vi snakket om det, og mutter'n var nok mer opptatt av hvordan hun hadde hatt det enn av hvordan vi hadde hatt det. Jeg tror nok også hun hadde dårlig samvittighet, og det påvirket hvordan hun behandlet oss. Vi ble en lukket og lite sosial familie. Men når alt kommer til alt anser

Åkeberg barneheim, Oslo. Huset ble oppført i 1876 av enkefru Thora Roscher, og ble benyttet som villa frem til ca. 1920. Da ble huset solgt til Nasjonalforeningen mot tuberkulose for folkehelsen, som benyttet bygget til barneheim. På begynnelsen av 70-tallet ble bygningen gjort om til barnehage.

vi oss begge for å ha kommet bra ut av det. I oppveksten snakket vi to veldig lite om Åkeberg, men i de senere år har vi begynt å gå turer sammen hvor vi mimrer og nøster opp i ting.

Tekst/intervju: Eva Marie Sund

Da jeg kom opp trappa hjemme, sto mamma der og hadde lyst til å ta meg opp og bære meg inn. Men jeg lot henne ikke gjøre det. Hun hadde nok blitt litt fremmed for meg da.

Tor Wiik

Født 1946, Ålesund. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium i 1954 (15 mnd).

Da jeg først fikk lov til å løpe, sprang jeg som Forrest Gump!

Jeg er født i mai 1946, og kom til Grefsen i mars eller april 1953, et par måneder før jeg fylte syv år. Jeg kom fra enkle kår, men i dag har jeg god utdanning. Hjemme i Ålesund bodde jeg sammen med min tre år eldre bror, mor og far, men ingen av dem ble smittet.

Jeg hadde et bedre utgangspunkt enn mange andre. Mange av de som ble smittet, kom fra hjem med dårlige hygieniske forhold, der mange bodde tett sammen med andre som ble rammet av tuberkulose. Vårt hus ble bombet under krigen, og vi hadde derfor fått nytt hus med eget bad, noe som ikke var helt vanlig på den tiden. Vi vet ikke hvem jeg ble smittet av.

Jeg husker veldig godt at jeg ble syk. Jeg lekte i rennesteinen sammen med min jevnaldrede fetter ute på gata, og så ble vi ropt inn til middag. Da ble jeg plutselig så slapp at det bare var så vidt jeg orket å krabbe. Mor ble selvfølgelig irritert, før hun oppfattet hvor syk jeg var.

Jeg ble liggende med feber, og det ble ganske raskt påvist tuberkulose. Da begynte jeg med medisiner. Jeg vet ikke hvilken type, men det må ha vært antibiotika, for det var jo den som tok knekken på

tuberkulosen. Jeg lå hjemme i fire til seks uker før jeg fikk plass på sanatoriet på Grefsen. Jeg var svært slapp og hadde veldig vondt i brystet.

På sanatoriet var det to kategorier pasienter; alle var smittet, men ikke alle var smittebærere. Jeg var syk, men ikke smittefarlig, og jeg vet at mine foreldre kunne velge mellom å la meg ligge på sykehuset i Ålesund eller sende meg på sanatoriet. Det ble anbefalt dem å sende meg til sanatoriet, for der kunne jeg få spesialbehandling. De ville jo det beste for meg, derfor opplevde ikke jeg at det hadde vært et vanskelig valg for dem.

Jeg har siden hatt mye fremgang og suksess gjennom hele livet. Og det startet faktisk med en glimrende undervisning i første klasse på Grefsen sanatorium. Vi hadde egen lærer og faste rutiner om dagen. Vi skulle spise, kure og gjøre skolearbeid.

Det var en egen kurhall for barn og én for voksne. Her lå vi i soveposer noen timer hver formiddag og ettermiddag. Så snart solen kom, ble det tatt ned markiser, for at vi ikke skulle ligge i direkte sollys, samtidig som vi skulle ha en masse frisk luft og hvile. Mens vi lå ute i kurhallene, gikk læreren rundt, lånte oss bøker og inspirerte oss til å lese.

Måltidene ble servert i en felles spisesal, hvor jenter, gutter og pleiepersonalet spiste sammen. Jeg opplevde måltidene som hyggelige og pleierne som snille.

På denne tiden var det ikke vanlig å besøke barn på sykehus. Det var den tids sykehusopplegg. Små barn ble puttet på sykehus og foreldrene skulle holde seg unna, for avskjeder stresset barna og fikk dem til å gråte, noe som ikke var bra for lungene. Det var sånn det var på den tiden, man mente det var fornuftig. Mine foreldre ble derfor anbefalt ikke å besøke meg. Nå var det jo dessuten langt å reise helt fra Ålesund, så mor og far fikk en søster av min tante til å besøke meg. Min reaksjon på hennes første besøk var at hun ville jeg ikke ha besøk av, for hun var ikke moren min, og siden besøkte hun meg ikke. Jeg angret senere bitert på at jeg hadde avvist henne, men hver uke hadde jeg telefon fra mine foreldre, og etter hvert som jeg lærte meg å skrive, hjalp personalet meg med å skrive brev hjem.

Jeg kan huske at det ble brukt seler, men selv ble jeg aldri bundet fast. Vi lå jo mange på rommet, så det ligger i sakens natur at hvis noen var urolige om natten, hadde mareritt eller gikk i søvne, ville de vekke resten, og da var seler brukt som en del av ordensopplegget. Det var en som var veldig urolig i en periode. Han var antakelig så syk at han måtte holde seg i ro. Han ble reimet fast slik at han ikke kunne komme seg ut av sengen. Reimene lignet på de tøyselene man brukte når barn skulle lære å gå. Det var forbundet med en viss stolthet å sørge for at man ikke havnet i en situasjon der man ble lagt i seler.

Dersom man tisset på seg, ble det lagt et lerretslaken under slik at man ikke skulle tisse igjennom og det var veldig flaut. Barn kan jo være virkelig infame mot hverandre, og det preget oss. Min verste opplevelse var nok det at jeg ved to anledninger tisset på meg. Første gang fortalte jeg de voksne at jeg hadde drømt at jeg var på toalettet, og da var det greit, jeg skulle få slippe lerretslaken hvis jeg ikke gjorde det igjen.

Noen dager senere våknet jeg av at jeg tisset på meg igjen. Da ble det gjort vedtak om at jeg skulle ha lerretslaken i senga, og det var et stort nederlag.

Jeg har et veldig godt minne fra da vi alle sammen var på Steen og Strøm. Det må ha vært på en lørdag etter stengetid eller på en søndag for det var ingen andre der. Det sitter som spikret, for vi fikk kjøre i

rulletrapper og leke med lekene i barneavdelingen. Det var et av de store høydepunktene. Et annet var at vi ofte hadde besøk av en hyggelig mann. Jeg kan ikke huske hva han het. Det var jo før TV og det hele. Han kom med en slik filttavle som han festet figurer til mens han fortalte fra Bibelhistorien, og det var et høydepunkt.

Jeg husker den glimrende undervisningen i første klasse på Grefsen sanatorium. Før jeg reiste derfra, hadde jeg kommet gjennom det meste av regneboka for andre klasse. Det hører med til historien at jeg hadde vært gjennom leseboka for første klasse før jeg begynte på skolen på Grefsen. Jeg konkurrerte litt med et søskenbarn. På Grefsen fikk vi litt mye tid og ro til å lese, skrive og regne, dersom vi bare hadde legning for det, siden vi ikke fikk lov til å springe rundt.

Hjemme igjen i Ålesund fikk jeg ikke være med i gymnastikktimene. Så fra jeg var seks til jeg var ti år fikk ikke jeg lov til å springe. Vi skulle gå og ta det med ro. Dette har preget livet mitt på to måter. Da jeg først fikk lov til å løpe, sprang jeg som Forrest Gump. Jeg ble veldig flink, var innom juniorlandslaget i friidrett, og har siden fortsatt å løpe. Det andre er at jeg ikke fikk lov til å leke med ball. I den alderen er det med ball viktig for den motoriske utviklingen, så der mistet jeg mye.

Jeg hadde blitt skrevet inn på skolen hjemme før jeg ble syk. Da jeg kom tilbake i andre klasse, var de andre elevene i klassen forberedt på at jeg kom. Jeg hadde en glimrende lærer som på en fin måte klarte å få de andre elevene til å forstå at jeg hadde vært syk og hva det innebar. Derfor opplevde jeg aldri at noen ertet meg.

Jeg håper at jeg kan bidra til å balansere noen av de sterke innleggene jeg har lest i avisene, og at en får frem ting i et riktig perspektiv. Jeg opplever at de som har uttalt seg om traumer på ulike sanatorier, blir så opptatt av sin egen skjebne at de ikke ser at de kaster dårlig lys på alle som har gjort sitt beste for å hjelpe i en vanskelig situasjon.

Tekst/intervju: Inga Gullhav og Hilde Thygesen

Grefsen Barnesanatorium 1953-54

Av Tor Wiik

Det var ca. 40 barn, 2-6 på hvert rom, piker i 2. etasje og de fleste guttene i 1. etasje. Sykepleierne bodde i bakre del av bygget, separert fra pasientene.

Det var ett felles spiserom for piker, gutter og pleiere, en kombinert skolestue, leke- og forsamlingsrom (hvor Alf Prøysen og mange andre sang og underholdt) og en kurhall, felles for piker og gutter.

Barna benyttet sitt private tøy som ble vasket, stelt og lappet av ansatt dame som hadde syrom i kjelleren.

DAGPLAN (cirka-klokkeslett for skole og kur)

0700 Tannpuss og morgenvask av ansikt, armer og overkropp. De største barna som ikke var sengeliggende stelte sine egne senger.

0800 Frokost

0900-1100 Skoleundervisning for skolebarna

1100-1300 Kur

1315 Middag

1400-1600 Kur

1600-1700 Skoleundervisning for skolebarna

1700-1800 Kur

1830-1930 Aftensmat

1930-2030 Tannpuss og kveldsvask av ansikt, armer og overkropp, pluss bena på større barn

2030 Alle i seng for å sove

DEL AV UKEPLAN

Besøktid til barna hver søndag 1400-1500. Foreldre som selv var innlagt besøkte sine barn når man fikk det passet inn mellom deres egne og barnas faste rutiner.

Sengetøy ble skiftet hver onsdag.

Nattbord, stoler, sengeben og lister vasket. Støv ble tørket og rommene ryddet hver dag etter frokost, og rommene luftet grundig mens barna kuret.

Barna badet en gang i uka og skiftet til rent tøy.

TRE SYKEPLEIERE ARBEIDET VED BARNE-SANATORIET

En hadde ansvar for de rommene hvor de yngste barna var innlagt pluss tilstøtende rom.

En avdelingssykepleier hadde ansvaret for de rom hvor pikene var innlagt pluss et tilstøtende rom for to gutter. En hadde ansvar for rommene hvor guttene var innlagt i første etasje pluss et tilstøtende mindre rom. I tillegg var det ansatt diverse "pleiemedhjelpere".

SYKEPLEIERNES ARBEIDSTID OG OPPGAVER

Alminnelig dagvakt 0700–1830 med fri 2 timer enten 1400–1600 eller 1500–1700. Den som hadde fri 1500–1700 hadde ansvaret for middagsbordet og serverte middag til de sengeliggende og gjorde i stand medisiner. Hun hadde også ansvar for å sette opp vinduene hos dem som var sengeliggende. Fra 1700 hadde hun ansvaret for kurhallen og pakket inn barna som hadde vært på skolen. Når kurtiden var over, ryddet hun og låste kurhallen.

Den som hadde tilstedevakt om kvelden og natten hadde fri 1200–1600. Hun hadde ansvaret for kveldsstellet til de sengeliggende i 1. etasje og de store barna i 2. etasje. Hun målte temperatur, ga vaskevann til de sengeliggende, redde sengen og fulgte guttene i kjelleren for å vaske seg. Hun serverte mat til de sengeliggende og hadde ansvaret for barnas spisebord. Hun låste ytterdøren ca. 2000, så etter at vinduene var lukket og lyset slukket i kjelleren. Videre ryddet og luftet hun på skolerommet og i spisestua.

En "pleiemedhjelper" hadde fast nattevakt. Når hun hadde fri, ble hun avløst av en av de øvrige "pleiemedhjelperne". En av de tre sykepleierne hadde tilstedevakt og ble tilkalt ved behov.

Sykepleierne hadde fridag hver annen søndag og fri første ukedag den uka de hadde arbeidet på søndag. Dessuten hadde de halv fridag den andre uka.

Maten var en del av betalingen. Sykepleierne hadde eget spisebord i barnas spisesal. De spiste samme maten som barna og til de samme tider. Den som hadde ansvaret for barnas spising hjalp først barna og spiste så selv. Var man ikke til stede av en eller annen grunn, ble mat satt til side slik at en kunne servere seg selv når det passet. Også på fridagene spiste sykepleierne sin mat i barnas spisesal.

Maten måtte være førsteklasses og fullverdig, men pasientene måtte ikke bli overfettet. Pasientene hadde ofte dårlig matlyst så det var særlig om å gjøre at maten virket appetittvekkende og velsmakende. De større barna måtte spise minst seks skiver brød med ost, syltetøy og eventuelt annet pålegg og drikke to glass melk hver dag. Om vinteren måtte de ta tran. Var det mat barnet ikke likte, ble det alltid fortalt at det måtte smake før det sa nei. Slik mat måtte barnet selv putte i munnen.

1. Barna sammen med kveldens underholdere i skole-/lekerommet. Tor Wiik foran til venstre. 2. Tre barn foran administrasjonsbygget. Tor Wiik i midten. 3. Barn foran kjøkkeninngangen klare til spasertur. Tor Wiik til venstre. 4. Oslo Sanitetsforenings folkesanatorium. Barnesanatoriet til venstre. 5. Juledesserten med juletreet i bakgrunnen. Tor Wiik foran til venstre. 6. Søster Gudrun leder an i sang rundt juletreet. Tor Wiik i matrosdress. 7. Julemidtdag. Søster Gudrun lengst til høyre og avd. søster Lillian til hennes venstre. 8. Gang rundt juletreet. Tor Wiik i matrosdress.

Marit Ørstavik Jetne

Født 1941, Ørsta. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium 1949-50.

Hugs det som var godt, sa mor alltid

I 1949 var eg åtte år og gjekk i første klasse på barneskulen. Det skjedde mykje det året i familien vår. I april fekk mor tvillingar, ein gut og ei jente. Frå før hadde eg ei søster, Kari, på fem år. Ikkje lenge etter fødselen fekk mor brystbetennelse og vart innlagt på sjukehus. Samstundes fall eg ned frå ei dumphuske og kom i klem. Nokre dagar seinare vart det oppdaga at eg hadde indre skader og blødningar. Eg vart derfor sendt til sjukehuset i Volda. Skadane var alvorlege og ingen trudde at eg skulle overleve. Det var kanskje derfor eg fekk så mykje omsorg, stell og pleie. Eg hugsar ikkje anna enn at eg hadde det kjempefint på sjukehuset. Nokre månader seinare vart Kari sjuk av tuberkulose. Snart viste det seg at også eg var smitta, og at det var far som hadde smitta oss.

I tillegg vart Sverre, den eine tvillingen, sjuk, og også hushjelpa vår. Vi drog til diagnosestasjonen i Ålesund alle saman, mor, far, tvillingane, hushjelpa, Kari og eg. Etter undersøkinga fekk vi ikkje eingong hente kleda våre sjølv på venterommet. Vesle Sverre vart etterkvart svært sjuk. Sjukdomen utvikla seg til tuberkuløs hjernehinnebetennelse, og han fekk ikkje behandling i tide. Han vart lam og sterkt pleietrengande. Sverre fekk leve i nitten år. Vi følte sterkt at han var blitt forsømt av helsevesenet. Lagnaden hans var ei stor tragedie for familien vår. Vi meiner at livet og lagnaden hans har forma oss og vårt syn på menneskeverdet.

Far og hushjelpa vart sende til Reknes sanatorium ved Molde. Han var svært sjuk. Kari og eg vart sende til

Marit Ørstavik Jetne under åpningen av *Vonde minner*, 17. oktober 2008.

Grefsen i Oslo. Vi reiste saman med ei tante. Eg har ingen vonde minne frå mottakinga på Grefsen. Både systera mi og eg hadde berre gode opplevingar frå sjukehusopphald tidlegare, så vi var positivt innstilte.

På Grefsen vart vi innlosjerte saman på eit åttmannsrom. Sengene våre stod nær inntil kvarandre, og om kveldane etter at vi hadde lagt oss, bad veslesystera mi meg ofte om å halde handa hennar til ho sovna. Så låg eg der med handa mi heilt utstrekt og heldt i hennar. Nokre gonger vart eg liggande så lenge at det verke i arma mi, og eg tenkte at ho fekk skunde seg å sovne.

Regimet på Grefsen vart veldig strengt. Nokre av sjukesystemene virka kalde og vi var redde dei, medan andre var snille og varme. To gonger om dagen var vi ute og kura. Då låg vi fastspente på rygg i sovepose. Soveposane låg i eit rom bak kurhallen, og var litt varme. Vi måtte sjølve hente dei ut. Eg hugsar spesielt ein episode. Kari klarte ikkje å få tak i soveposen sin. Eg ville hjelpe henne, men ei av sjukesystemene kom meg i forkjøpet, og Kari vart straffa. Eg hugsar ikkje klart kva slag straff ho fekk, men eg meiner at ho vart rista kraftig. Den episoden sit sterkt i henne den dag i dag, også i meg. Det som svei mest, var at eg ikkje fekk lov til å hjelpe henne.

Kvar tysdag klokka 16 las læraren frå eventyrsamlinga *Tusen og ei natt*. Det var sikkert godt meint, men eg vart veldig redd og dette sette djupe spor i meg. Eg knytta eventyra til fantasiar om korleis det gjekk med far og den sjuke broren min. Det var så mange sterke og fæle ting som skjedde i eventyra. På Grefsen var det ingen som såg denne redselen, så eg begynte å stikke meg bort. Eg gjekk på loftet, og der svima eg av. Det gjorde eg fleire gongar – heilt til loftet vart avlåst. Dette minnet sit så sterkt i meg at eg kjende eit fysisk ubehag ved 16-tida kvar tysdag i mange, mange år. Faktisk heilt fram til eg var i trettiåra.

Opphaldet på Grefsen har gjort meg veldig var for sinnstemingar. Eigentleg for var.

Eg hugsar måltida svært godt. Vi fikk aldri velje kor mykje vi skulle ha på tallerkenen, og regelen var fast: Vi måtte ete opp alt, anten vi hadde matlyst eller ikkje. Og vi vart sitjande og sitjande. Det hende at Kari ikkje greidde å ete opp porsjonen sin. Da prøvde eg å hjelpe henne, og åt den også. Framleis et eg aldri spinatsuppe, tomatsuppe med makaroni eller nøkkelost. Men eg hugsar også at vi fekk mat som vi likte.

I ettertid ser eg at eg var ein viktig person for systema mi. Kari var litt vilter og eg såg det som mi oppgåve å passe på at ho ikkje kom opp i trøbbel. Eg prøvde

å støtte henne og gi henne omsorg. Men tapt bak ei vogn var ho ikkje, og det var ho som fann ut korleis ho kunne unngå å ta tran, som var noko av det verste vi visste. Ho greidde å gøyme tranen inne i munnen, og så gjekk ho til vasken for å hente vatn – og då spytta ho ut.

Eg kan ikkje minnst at vi fekk anna form for behandling enn kur og tran. Eg hugsar heller ikkje tannpuss. Vi hadde veldig mange hol i tennene da vi kom tilbake til Ørsta.

Skulegangen ved sanatoriet måtte vere god. Sjølv om eg gjekk glipp av heile andre klasse, var det ikkje vanskeleg for meg å begynne i tredje klasse då eg kom tilbake. Eg kunne både lese og rekne. Andre fag trur eg ikkje vi hadde. Eg likte lærarinna på Grefsen, jamvel om det var ho som las dei fæle eventyra.

Vi hadde ikkje besøk heimanifrå den tida vi var på Grefsen. Far var jo sjuk, og mor hadde meir enn nok med å ta seg av den sjuke broren vår. Men far hadde ein fetter som budde i Oslo, og han og familien kom og besøkte oss kvar einaste søndag. Andre med tilknytning til Ørsta var også på besøk. Det betydde mykje for oss. Ein gong snakka vi med mor på telefonen. Det var på julekvelden. Då klarte vi ikkje å få fram mange orda nokon av oss. Frå tid til anna fekk vi brev, men ingen tok tak i desse breva og snakka med oss. Eg var veldig aleine om å bere på redselen, og eg prøvde å verne Kari mot triste tankar.

Det einaste eg hugsar når det gjeld leiker, er at vi fekk utruleg mange julegåver. Sengene våre var fulle av gåver som vi pakka opp på julekvelden. Men dagen etter var alt borte. Vi såg aldri noko meir til gåvene. Men ein gong såg vi nokre av lekene oppe på loftet, i eit kott. Om årsaka til at gåvene vart borte vart det sagt at det var urettferdig at vi fekk så mykje medan andre fekk lite eller inkje.

Eg har ofte tenkt på kva mor måtte gå gjennom. Korleis i all verda klarte ho alt dette? Ho var eit eventyr av ei kvinne! Tenk å sende frå seg mann og hushjelpa som hun var fadder til, og dagen etter dei to døtrene sine. Heime vart mykje brent, bøker, klede, sengetøy, bilete og leiker. Og der sat ho med eit friskt barn og ein som var sjuk og som trengte tilsyn og stell heile døgnet. Seinare måtte ho reise til Molde sjukehus med Sverre. Då stelte ei søster til far heime.

Vi blei henta på Grefsen av ei tante frå Ørsta. Vi reiste med tog til Åndalsnes og vidare med båt og buss. Vi gledde oss veldig til å kome heim. Det var sjølvsagt stor stas, og snart kom også far heim. Det var likevel Sverre som vi alle var mest opptekne av. Vi jentene hadde berre vore på Grefsen, medan det heime var kamp om livet. At det hadde vore ei vanskeleg tid for oss, kom meir i bakgrunnen. Og seinare har vi fortrent det meste. Ikkje eingong Kari og eg har snakka noko særleg om det vi opplevde på Grefsen. Den gongen var det om å gjere å gløyme det vonde. Mora mi sa alltid: "Hugs det som var godt".

Heimkomne hang Kari og eg mykje saman. Eg hugsar at venner vart ropte inn og ikkje fekk leike med oss. Ein annan ting var at vi var klumsete og ikkje fekk lov til å springe rundt som andre ungar. Dessutan skulle vi ikkje bade dei fem første åra etter Grefsen-opphaldet, så vi lærte oss aldri å symje skikkeleg.

I løpet av tida på Grefsen opplevde vi tvang, men ikkje fysisk straff i andre tilfelle enn då Kari plundra med å få tak i soveposen sin. Eg hugsar ikkje at andre vart utsette for vald, men det er klart at ein har ulike grenser for kva ein opplever som vald og overgrep. Kari og eg var i utgangspunktet optimistiske av natur. Ikkje minst hadde vi kvarandre. Det gjorde det nok lettare å halde ut.

Tekst/intervju: Hilde Thygesen og Inga Gullhav

Dette biletet av Kari og meg vart teken dagen før vi drog til Grefsen.

Per Inge S. Nielsen

Født 1954, Lambertseter i Oslo. Innlagt ved Grefsen barnesanatorium 1964–65 med tuberkulose.

Jeg var så sjuk at jeg fikk sitronbrus

Jeg blei sjuk i tredje klasse. Fatter'n tok meg med til legen og de fant ut at jeg hadde lungebetennelse, vann i lungene og tuberkulose. Først lå jeg hjemme noen uker og var forferdelig sjuk. Bare det å sitte på sengekanten mens moder'n skifta på senga mi, var forferdelig. Jeg skalv og rista. Jeg var så sjuk at jeg fikk sitronbrus, og det var ikke vanlig den gangen.

Deretter lå jeg på Ullevål sykehus, avdeling M, en måneds tid. Jeg var veldig sjuk, lå til sengs og fikk ikke gå fritt omkring, men om jeg hadde den smittsomme versjonen av tuberkulose, vet jeg ikke. Jeg hadde vann i lungene og jeg husker at to leger kom og satte seg på sengekanten min. Så satte de en nål inn i ryggen

min for å tappe ut væsken, uten at jeg kjente noen ting. Jeg merka det ikke, ikke som jeg husker i all fall. Moder'n likte ikke at de hadde gjort det før hun kom, men i ettertid var det kanskje like greit?

Ingen snakka til meg om at jeg skulle til Grefsen sanatorium, og den dagen jeg kom dit, var den verste dagen. Det er den jeg har grua meg mest til å fortelle om. En av de veldig strenge sto for mottakelsen. Det var moder'n som fulgte meg. Vi kom dit sånn litt før klokka 13 og da var jo rutinene slik at vi skulle kure mellom 14 og 15. Uten at jeg var forberedt, fikk jeg beskjed om å legge meg. Jeg fikk ikke sagt farvel til moderen en gang. Det var fryktelig. Jeg snakket litt

med de andre guttene på rommet, det er mulig at de trøstet meg, men jeg husker ikke så mye for jeg tror jeg har begravd den dagen.

Vi var tre gutter som lå på samme rom. Det var jeg, en fra Hønefoss og en fra Nittedal. Vi hadde det hyggelig, vi. I begynnelsen var jeg ganske dårlig. Dagene besto av mat, skole, kuring, lek og legging til faste tider. Det var sånn helt grei mat, sykehusmat, og vi måtte spise opp maten vår. Jeg har aldri klart å spise fett, sånn kotelettfett, så det hendte vel at jeg puttet noe fett i lomma og kasta det etterpå. Det var skole om dagen og den var streng, men takk for det, for jeg ble flink i matte av den grunn. Kristendomsundervisningen var spesielt tøff, vi måtte pugge den lille katekismen utenat, og det var beinhard disiplin. Om jeg tulla for mye, blei jeg sendt på rommet. Ellers lekte vi det vi orka, klatra i trær og sånn. Det var et stort område, så de fikk ikke passet på oss.

Jeg husker en brannøvelse, at jeg fikk holde brannslangen og sprute. Det var stort! Etterpå laga vaktmesteren en rødmalt brannhjelme til meg i pappmasjé. Den hjelmen har jeg spart på som et godt minne. Vaktmesteren var veldig, veldig snill, for han lot oss hjelpe til litt.

Det var en kiosk som hadde åpent midt på dagen. Der var det en veldig grei mann. Den 1. april fant jeg og et par jenter på at vi skulle lure ham. Vi lot som om vi skulle ha både brus, sjokolade og *Donald*, og da han

– Her er bilde av hun som vi guttene var superforelska i, det er hun til venstre, hun var jo skjønn, da, men hun var ikke så god til å sette sprøyter, vi fikk vondt etterpå. Allikevel var det hun vi håpet skulle komme og stikke oss, for hun var superfavoritten vår!

hadde funnet frem alt ropte vi aprilsnarr og løp. Vi fikk aldri noen straff og fikk fortsatt lov til å kjøpe *Donald* en dag før bladet kom ut i butikkene. Dersom det var en snill søster på vakt, hendte det vi fikk leke på loftet. Da holdt vi på med en lek som het *Kyss, klapp og klem*. Husker ikke akkurat åssen den leken var, men vi var jenter og gutter sammen og det var mørkt og spennende der oppe.

I løpet av året på Grefsen lærte jeg å strikke. Jeg strikket en grå mus som jeg siden hadde i mange år.

I begynnelsen måtte jeg være ute i hagen når jeg fikk besøk, men kameraten min fra Nittedal hadde en far

– Jeg håper du sover godt om natten, og at du snart er frisk.
Hilsen tante Bella.

som var baker med egen bil. Når han fikk besøk, satt han i bilen sammen med faren sin. Etter hvert fikk jeg også besøk av søstrene mine. De kan huske rommet jeg lå på. Etter at jeg ble syk, ble de vaksinert. De fikk nok først tillatelse til å besøke meg når smittefaren var avklart, for alle var jo veldig redde for at de også skulle bli syke. Det var aldri noen som ringte meg, for vi hadde ikke telefon.

Jeg fikk sprøyte i rompa mandag, onsdag og fredag, det var som det skulle være. I tillegg fikk jeg noen svære, hvite piller som jeg ikke klarte å få ned. I stedet for å svelge dem, putta jeg dem i lomma. En dag mista jeg dem på golvet da jeg lekte og da fikk jeg kjeft av en søster. Etter det fikk jeg PAS som var lettere å svelge. Jeg var jo veldig glad for at jeg fikk behandling, for det hendte at noen døde, men de var voksne.

Da jeg kom hjem litt utpå sommeren, var jeg sammen med mine søsken og kamerater som før. Både bestekompisen min og en som bodde rett over gata fikk være sammen med meg. Sykdommen har jeg snakka lite om. Alle var jo så glade for at jeg var blitt frisk.

Tekst/intervju: Inga Gullhav og Hilde Thygesen

Elisabeth Larsen

Født 1953, Kampen i Oslo. Innlagt ved Åkerberg barnehjem 1955–57 med tuberkulose i kjertlene ved inngangen til lungene. Barnehjemmet ble drevet av Nasjonalforeningen mot tuberkulose for folkehelsen.

Brokker av minner

Åkeberg, på Galgeberg i Oslo, var en institusjon for tuberkuløse spedbarn og småbarn, samtidig som det var en barnevernsinstitusjon. Jeg var veldig liten da jeg var der, men jeg husker at jeg var kraftløs, det er en slags følelse jeg har, men det kan ikke ha vart så lenge, for jeg husker mest at jeg var sint fordi alt var så håpløst. Jeg ble først innlagt på Ullevål sykehus, der fikk jeg antibiotika, og etter noen uker ble jeg overflyttet til Åkebergveien. Min mor ble også syk like etterpå. Hun ble innlagt på Vardåsen i Asker og var der i åtte måneder. Jeg var eneste barn, og i lang tid måtte faren min veksle mellom å besøke mor og meg. Selv om jeg ble frisk, måtte jeg være på Galgeberg til mor var frisk nok til å ta meg hjem.

Familien min bodde like ved, men det forsto jeg ikke før etterpå. Jeg tror jeg kan huske at det var besøk hver søndag bak glassvegger. Det var et besøk i julen og jeg husker at jeg var veldig sint og skrek fordi jeg ikke fikk bli med hjem. Da ble jeg løftet bort og besøket ble avsluttet.

Jeg kan ikke erindre at jeg hadde andre leker enn dukken min. Vi var mye inne. Utenfor var det en stor hage der vi kunne leke. Jeg var veldig ensom og kan ikke huske en eneste voksen, eller andre barn, som jeg hadde noe forhold eller nærhet til, men jeg har sett på bilder at det var andre barn der. Anne-dukken min var en vanlig dukke på den tiden. Den hadde fine klær som moren min strikket

på Vardåsen. Den dukken betydde mye for meg, for den kunne gjøre mange ting som jeg ikke kunne gjøre selv.

Jeg tror ikke faren min visste om tvangsmatningen. Jeg kan huske at det var flere av oss som holdt oss for nesa, for ikke å kjenne smaken av maten vi måtte svelge.

Det verste var grøten. Den dag i dag kan jeg ikke spise grøt. Jeg husker at jeg kastet opp og måtte spise allikevel. En av personalet voktet over meg, slik at det ikke var mulig å slippe unna. Om jeg ikke spiste, åpnet de munnen min med makt og truet grøten i meg. Det hendte jeg kastet grøttallerkenen i golvet så den knuste, da måtte jeg sitte i senga mi alene på rommet. Jeg vet ikke hvor lenge jeg måtte være alene. Jeg ble ofte straffet med å bli lagt til sengs. Jeg husker ikke om det var mange ganger. En gang måtte jeg sitte i senga min fordi jeg hadde bråkt eller dunket. Jeg husker også at jeg fikk noen ørefiker. Hun som var verst, var hun som passet på at vi spiste. Jeg kan ikke huske at noen var snille, gav oss en kos, noe godt å spise eller gjorde noe som var hyggelig. Den eneste som jeg husker som hyggelig, er doktor Nordberg som var tilsynslege. Når vi hadde vært hos ham, fikk vi en sjokoladebit fra et norgesglass.

Jeg sa jeg ville hjem, men de voksne på hjemmet var jo på parti med mamma og pappa. De voksne snakket sammen før de snakket med meg, og jeg følte meg ganske maktesløs. Oppholdet syntes å vare uendelig lenge. Det føles nesten som en hel barndom, og så var det bare seksten måneder.

Da jeg kom hjem, ble vi igjen en liten kjernefamilie, og vi holdt sammen helt til jeg ble voksen og flyttet hjemmefra. Moren min har skrevet litt om barndommen min, og hun beskriver meg som et vanskelig barn som ikke ville gå i barnehagen. Jeg gikk et år i barnehage, og det likte jeg godt, men det siste året før skolen ville jeg ikke gå i barnehagen. På det tidspunktet jobbet moren min hjemme.

Da jeg selv fikk barn, kom disse minnene fra min egen barndom frem. Gjennom samtaler med mennesker som har stått meg nær, er det nå mulig for meg å se sammenhengen mellom egne følelser og overgrepene jeg ble utsatt for i månedene på institusjon. Sinnet har fulgt meg hele livet, men selv om jeg har klart meg godt, kan jeg fortsatt kjenne på opplevelsen av å bli forlatt som barn. Enda kan det være tungt å pakke en koffert for å dra på ferie, det skal ikke så mye til før jeg mister taket og blir innadventd og nedfor.

Det var ikke rom for å snakke om opplevelsene mine. Jeg fikk lov til å være et vanskelig barn. Mor og far var snille med meg. Jeg husker godt alle kontrollene og boken med stempel som helsesøster skrev i.

Jeg tror ikke at mine foreldre visste hvordan jeg ble smittet. Jeg kom jo fra Kampen, og vi var ordentlige mennesker. Det var de fattige og møkkete som fikk tuberkulose, derfor kom det aldri opp som et samtaleemne. Min mor snakket lite om det, veldig lite, hun gravde det virkelig ned. Det var ikke noe annet å gjøre, pleide hun å legge til. Hun har hatt mange vanskelig opplevelser, men hun greide ikke både å prate om det og å overleve selv. Derfor har jeg ikke snakket med foreldrene mine om følelsene rundt dette.

Særlig det bildet hvor jeg liksom prøver å se så lykkelig og glad ut, er sterkt å se på.

Det har gått mange år nå, men jeg har aldri møtt noen som har hatt en slik bakgrunn som meg. Jeg har heller ikke vært flink til å snakke om det med mine barn, til tross for at jeg har jobbet med barnevern og sosialforskning selv. Jeg har vært redd for å grave meg ned i min egen bakgrunn og blande snørr og barter. Det er få som vet at jeg har vært syk. Det er først i senere tid at har jeg begynt å tenke på det jeg har

Elisabeth på trappa utenfor Åkeberg barnehjem.

opplevd. Og jeg har begynt å snakke om min barndom med nære venner. Jeg har tatt frem fotografiene og bestemt meg for å bruke sinnet mitt til å snakke om det, for nå er jeg gammel nok og kan stå for det.

Jeg tror nok at jeg har vært heldig fordi jeg har hatt en styrke i meg, slik at jeg ikke ble knekt, og nå syns jeg det er viktig å formidle denne historien, disse minnene som har ligget skjult i en hemmelig skuff i et halvt århundre. Det var vonde opplevelser der og da, og fortielsen i ettertid forsterket smertene. I min lille familie ble det lagt lokk på sykdommen tuberkulose, og smerten og skammen som fulgte med.

Da far døde i 1991, gikk jeg en tur til Åkeberg alene. Det var en tung vei, og kanskje var det ikke så lurt å gå dit alene. Jeg fikk ikke komme inn, så jeg gikk utenfor og så på hagen på baksiden, for det er det stedet jeg har flest minner fra. Men det er overhodet ingen gode minner. Jeg syns det er viktig at historien blir fortalt og jeg mener at Nasjonalforeningen for folkehelse burde beklage det som har skjedd, for jeg tror ikke det var noe slags innsyn i institusjonen. Lukkede institusjoner kan fostre tyranner. Idag er det få som vet at jeg har vært syk. Jeg har vært opptatt av idrett, og har vært frisk som en fisk. Det er først i senere tid jeg har begynt å tenke på det jeg har opplevd.

Tekst/intervju: Inga Gullhav og Hilde Thygesen

– Anne-dukken betydde mye for meg, for den kunne gjøre mange ting som jeg ikke kunne gjøre selv.

Julen var den tristeste jul vi har hatt, du hadde snakket så mye om julenissen, og så fikk du julen på sykehuset. Du var ikke blitt kjent enda der, og slapp og dårlig var du, så jeg vet nesten ikke hvem som hadde det verst, du eller oss.

Fra dagboken til Elisabeths mor. Om julen 1955, da Elisabeth var 2 år og 11 måneder.

Nils Karlsen

Født 1935, Oslo/Drammen. Innlagt ved Vardåsen barnesanatorium i 1940 med innkapslede kaverner.

De som skulle ta vare på meg, forsømt seg gang på gang

I mars 1940 ble jeg ledsaget av bestyrerinnen ved Maria Dehlis Minde, frøken Karen Johansen, til Vardåsen. Det øyeblikket hun gikk ut av døren, kommer jeg aldri til å glemme. Innleggelsen på sanatoriet var slutten på en trygg tilværelse og innebar et farvel med en voksen som betydde svært mye for meg. I løpet av de fire årene jeg hadde tilbrakt ved barnehjemmet på Grorud var hun blitt som en mor for meg. Da hun klemte meg farvel, gråt vi begge to.

Jeg ble født ved Rikshospitalets kvinneklinikk fem år tidligere. Mor bodde på denne tiden sammen med faren min, men de to var aldri gift. Jeg var innlagt på

Ullevål store deler av mitt første leveår. Ett år gammel ble jeg overført til barnehjemmet på Vestre Haugen, Maria Dehlis Minde, som ble drevet av Oslo sanitetsforening. I de fire årene jeg bodde der, hadde jeg aldri besøk av foreldrene mine. Jeg vet ikke hvorfor de ikke besøkte meg og heller ikke hvorfor jeg bodde på barnehjemmet.

Det første møtet med Vardåsen sanatorium ble ubarmhjertig. Jeg gråt i flere dager, men det var ingen som trøstet meg. Jeg fikk kjeft av avdelingssøsteren og hun herset med meg så fort hun fikk anledning.

L.no. 127/40 Navn Ella Hansen alder. I

Indlagt den: 12/3-40 nr. I gang.
 via
 - af dr. Berghoff 999. sydf. VII
 - af: Infiltr. pulm. kari.

JOURNALEN udgivet af: Halsnes.

Worm oplyser at der for ca 12 år siden blev

fundet "struphode-tuberkulose" hos hende. For ca 3 år siden blev diagnosticeret en venstre-sidedig lungebet.

Hun har omtrent siden den tid opholdt sig på et thb.-

kjens, som rigtig ud derfor og går nu til pneumothorax-behandling hos dr. E. Dahl.

Hendes barn er født udenfor skolealder. Hun var rettidig født og brystbarn.

I spædbarnsårene lå hun på Akers sykehus i 1 afd. for hjertelid på halsen.

Da i år gammel havde hun søslinger. I 1936 blev hun indlagt Orud barneskole, hvor hun siden har vært. Hun har ikke stort røde på barnet oftest hun kom på barneskolen.

Pas. har ligget på art. VII i tiden 26/2-12/3 1940, og overflyttes derfor til Verdås skole 12/3.

En lungealder tilstand Pas. ledes til sykehuset av bestyrerinnen ved barneskolen (Maria Ingeborg Skjold, Orud). Hun oplyser: Barnet er skjævt, voren er søttopp kommet ut fra et tuberkulosekjens. Pas. hadde i sept.-okt. 1939 scarlatina i søge lett grad. Hun har alltid hatt lett for å bli forkjølet, rødgjør da ved høy temp., blir rød og rød i halsen og beover egg ved kjevvinklene. Bestyrerinnen tror at hun står segt åndelig tilbake, ordforrådet er segt litet. Hun holder sig roelig og « snild».

Da 12/2-40 blev hun rød i halsen og fikk temp. mellom 38 og 39. Hun holdt så slik i 3 dager og blev så kjekk igjen. 12/2 begynte tp. igjen å stige. Den 21/2 høstet hun opp en stripe friskt blod, og klaget da samtidig over smertor i h. brysthalvdelen. Hun har ikke vært kortpustet. Er helt sparsom hoste. Spist godt, som vistet slapp. Avf. og vænslene. Iordren.

Hun har vært Pirquet + siden indkøstet i barneskolen.

Den 26/2-40 blev hun berøst art. VII. Ved indkøstet var hun noe blek, men så allers frisk ut. Tp. 38,4. Ved vanlig fysiskalisk undersøkelse intet path. påvist ved pulsen. Det var betydelig innsjeking av ganebuer og bakre svelgvegg, men intet belegg. På utvidet av halsen art- till grynøstere glandlar.

HR 125/95. 29/2 Pirq. + (2-4). RR 120 mm - 21 mm. Sp. 94 %.

4/3-40 RR +.

26/2-40. Rødt. Thorax: Berøst på h. side en utvænt øttator, som dog lite aktivt foriening i størrelsen av sinne. Røstbildet viser at der nedover og bakover på h. side går mer tette karringsinger som vanlig, og disse går distalt over i en infiltratlike nei mot sinne. Man kan lång ikke at et der foreligger noe skåret patologiat på v. side. Punctet på h. side er segt nærpøst på et primærfocus.
E. Myxomatid lungeinfiltration.

13/3-40 Rødt. Thorax: Berøst på h. side en utvænt øttator, som dog lite aktivt foriening i størrelsen av sinne. Røstbildet viser at der nedover og bakover på h. side går mer tette karringsinger som vanlig, og disse går distalt over i en infiltratlike nei mot sinne. Man kan lång ikke at et der foreligger noe skåret patologiat på v. side. Punctet på h. side er segt nærpøst på et primærfocus.
E. Myxomatid lungeinfiltration.

Pas. var under sykehusoppholdet afværlt smattet den første dag.

Diagnose gittes 12/3-40. (Verdås)

Pas. er i slaktelig godt hold, er litt blek.

Temp. 37,5 Puls 80, regelm. Resp. fri. Tp. fint. ros.
 Pasens: Intet særlig å bemerke.
 Collum: et par ganske små glandlar under begge ang. axill.
 Pupillene: Ennælle forhold.
 Intet essentien.

Cur og skønn: Intet patologisk påviselig.

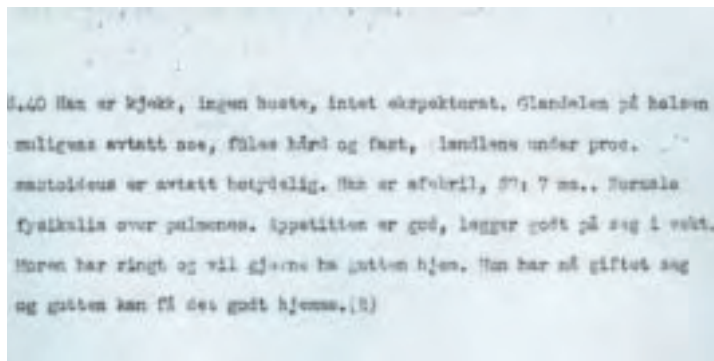
Urin: klar, heller, EOB, Haines.

27/3-40 Man må gå ut fra at pas.s infeksjon ligger minst 4 år tilbake.

Det er mulig at det er et litet infiltrat nedad i høyre lunge og man antar at dette i tilfelle er et rest-infiltrat fra primærfokasjonen.

Man vil imidlertid først vesvikkelskyllie han. Er denne negativ, vil man skrive pas. ut som lidende av ikke aktiv thb.. Er Ventrikkelinnyllingun positiv må det foreligge en phthise.

Utdrag fra Nils Karlsens journal fra tiden på Vardåsen sanatorium.

Formiddagene på Vardåsen var forbeholdt behandling, og undervisning for dem som var i skolealder. Jeg husker godt at vi lå ute på altanene og kuret. Frisk luft og næringsrik mat var oppskriften som skulle sikre vår helbredelse. Middagsmaten besto for det meste av fisk i alle former, særlig saltfisk og klippfisk. Vi som var friske nok spiste i spisesalen, og avdelingssøstrene presiderte ved hver ende av langbordene for å holde orden. Jeg hadde ikke problem med fiskemiddagen, men når det var grøtdag, som regel på lørdagene, da var det verre.

Jeg klarte ikke mer enn et par skjeer av den sure grøten, deretter begynte jeg å brette meg. Avdelingssøsteren var med en gang over meg og grep skjeen for å true meg til å spise. Så begynte jeg å kaste opp. Nåde meg om jeg kastet opp utenfor grøtbollen. Det betydde ekstraarbeid for betjeningen, og det var ikke populært. Jeg måtte passe på å kaste opp i grøtbollen, og deretter måtte jeg spise både oppkast og grøt.

Mørke rom og store gutter

Jeg kunne bli sittende alene i spisesalen i mange timer fordi jeg nektet å spise mer grøt. Deretter kom avdelingssøsteren og plasserte meg i et mørkt kott, der jeg måtte sitte til jeg skulle legge meg. Dette skjedde gjentatte ganger mens jeg var innlagt på Vardåsen. Den dag i dag har jeg problemer med å ligge i mørke rom, og jeg kan våkne opp av mareritt mens svetten renner.

På ettermiddagene hadde barna en time fri. Da kunne vi løpe ute i de store hagene og plukke bær eller leke cowboy og indianer. Det var også på denne tiden av dagen at vi kunne slippe unna de eldre guttene på avdelingen. Men etter at *aftentempen* var tatt klokka 18.00 og lyset var slukket, da herjet de fritt med oss yngre barna. Bitemerkene på overarmen min vitner om hvor hardt det kunne gå for seg. De hadde fritt spillerom på sovesalen. Flere ganger ble jeg truet til å drikke urin av potta som sto under senga. Andre ganger helte de urin i senga mi. Jeg turte ikke å motsi dem. Når avdelingssøsteren kom, trodde hun alltid på deres versjon og så måtte jeg tilbringe natten i det mørke kottet. Jeg følte meg

så hjelpeløs fordi jeg ikke hadde noen jeg kunne snakke med. De voksne snudde ryggen til det som skjedde. Legene stilte aldri spørsmål om hvordan jeg hadde fått bitmerkene og til tross for at de nok hadde sine mistanker, gjorde de ingenting for å få stoppet slike hendelser. Til det hadde de eldre guttene for mye makt, tror jeg. Hadde jeg kunnet møte noen av de tidligere ansatte på Vardåsen, ville jeg ha spurt hvordan de kunne ødelegge meg og mange andre barn.

Seks måneder som sanatorie-pasient har satt spor i meg, også i form av bitmerkene jeg har på armen. Det føltes som at de som skulle ta vare på meg forsømt sitt ansvar, gang på gang.

En måned etter innleggelsen fant den tyske invasjonen av Norge sted. En spesiell hendelse har brent seg fast i hukommelsen. Tirsdag 9. april 1940 lekte jeg og en jevnaldrende gutt ute i hagen idet et fly duret i lav høyde over Vardåsen. Flygeren så rett ned på oss der vi sto, og jeg husker det spesielle korset som jeg på dette tidspunktet ikke visste hva var et hakekors. Som en følge av evakueringen av hovedstaden ble mange av byens pasienter sendt til Vardåsen. Plutselig var sovesalen med ti senger fylt til randen av mennesker i alle aldre.

En fremmed voksen

Da jeg ble hentet 6. september 1940 hadde jeg ikke sett mor siden jeg som spedbarn ble innlagt ved Ullevål sykehus. Til tross for at det var som å møte et nytt menneske, kjentes det godt å bli hentet vekk fra Vardåsen. Mor var nå gift og jeg hadde fått en stefar, noe jeg syntes var stort. Idyllen skulle likevel vise seg ikke å vare lenge. I februar 1945 døde stefaren min av tuberkulose. Han hadde trolig blitt smittet da han var utkommandert på tysker-arbeider. Mor ble også smittet og ble innlagt på sanatorium i Drammen. Jeg flyttet i fosterhjem hos et barnløst par som mor kjente.

Året hos fosterforeldrene var preget av fravær av kjærlighet og ømhet. Jeg husker dem som kalde og upersonlige mennesker. I løpet av tiden jeg bodde hos dem, møtte jeg mor kun én gang, nemlig i julen da jeg fikk besøke henne på sanatoriet. Det var den første julen vi feiret sammen.

Jeg fortsatte på min vanlige folkeskole, Høvik barne-skole, som lå på den andre siden av byen. Til skolen fikk jeg bruke beksømstøvlene fram til 17. mai. Fostermoren min nektet meg å bruke søndagsskoene på skolen slik jeg hadde gjort tidligere. Jeg måtte gå barbeint eller bruke et par lave damesko etter henne. På veien til skolen gikk jeg i rennesteinen i håp om at ingen skulle se skoene. Ikke uventet fikk jeg slengt kommentarer etter meg av ungdommer som jeg møtte på veien. Men barna i klassen var snille og ertet meg aldri, enten jeg gikk med damesko eller barbeint.

Jeg undrer meg imidlertid fortsatt over hvordan læreren kunne unngå å se at gutten som satt forrest i klasserommet ikke hadde sko på føttene. Han kunne ha sagt fra til helsesøster om at ting ikke var som de skulle.

Da jeg var elleve, våren 1946, flyttet jeg hjem til mor, som nå var frisk. Et vanlig legeutsagn på denne tiden var imidlertid "En gang tuberkuløs, alltid tuberkuløs". Det var trolig medvirkende til at mor ikke fikk seg noen ordentlig jobb. Hun arbeidet likevel som syerske for andre hjemmefra. Vi var veldig fattige, og fikk esker med mat på døra fra menigheten på Lierstranda ved Drammen.

Forholdet til mor var alltid vanskelig. Det er som om det alltid har vært en vegg der. Lenge fortrengte jeg det som hadde skjedd på Vardåsen, men etter som jeg ble eldre kom behovet for å snakke med mor om det. Etter mislykkede forsøk på å få henne til å åpne seg, forble temaet tabu. Etter min mors død i 1989 begynte jeg med slektsforskning. Etter nesten 17 år, i 2006, fant jeg igjen min biologiske far, som underveis hadde skiftet etternavn. Jeg var imidlertid for sent ute. Faren min hadde dødd i 2001. Jeg hadde jo et ønske om å treffe ham, selv om jeg noen ganger var litt bitter på ham. Likevel sitter jeg igjen med en følelse av lettelse, av at jeg har gjort "jobben" min. Og kanskje viktigst av alt, uten å såre min egen mor.

Tekst/intervju: Eva Marie Sund

Nils Karlsen, antakeligvis fotografert utenfor barnehjemmet Marie Dehlis Mindes på Grorud, der han var før han kom til Vardåsen.

TAKK

til alle som har latt seg intervju og funnet fram bilder og gjenstander fra sanatorieopphold. Og til Dag Skogheim for uvurderlig faglig assistanse.

ILLUSTRASJONER

Bildet på s. 7 er utlånt av Kate Moursund som var pasient på Grefsen barnesanatorium på 1950-tallet.

Bildet på s. 11 er tatt av Arnfinn Mauren, Aftenposten.

Bildet på s. 54 er utlånt av Romsdalsmuseets fotoarkiv. Foto: Kirkhorn.

Bildet på s. 63 er utlånt av Oslo byarkiv. Fotograf ukjent.

Bildet på s. 94 er utlånt av Oslo byarkiv. Foto: Widerøes flyselskap.

De øvrige historiske fotografiene er i privat eie.

Portrettene og gjenstandsbildene er tatt av Finn Larsen, fotograf ved Norsk Teknisk Museum.

FORFATTERE

Inga Gullhav; f. 1955, høgskolelektor/faglitterær forfatter, Diakonhjemmet Høgskole.

Eva Marie Sund; f. 1983, utdannet arkeolog, arbeider ved Norsk Teknisk Museum.

Hilde Thygesen; f. 1962, utdannet ergoterapeut og sosiolog, forsker ved Diakonhjemmet Høgskole.

KATALOGREDAKSJON

Olav Hamran, Ellen Lange, Marie Skoie og Henrik Treimo.

UTSTILLINGEN VONDE MINNER ER PRODUSERT AV

Nasjonalt medisinsk museum/Norsk Teknisk Museum.

Prosjektgruppe: Dag K. Andreassen, Geir Christiansen, Olav Hamran, Ellen Lange,

Henning Sandsdalen, Henrik Treimo, Frode Weium og Marie Ørstedholm.

Vardåsen sanatorium, Asker. Oppført som tuberkolosesanatorium for Oslo kommune i 1923, i drift fram til 1969. Dette var det største norske sanatoriet. I 1930 hadde det 273 plasser.

